

PIOTR PYZEL

PROKLAMOWANIE BIAŁORUSKIEJ SOCJALISTYCZNEJ REPUBLICI RADZIECKIEJ

Chociaż bolszewicy odnosili się do działań białoruskich ugrupowań narodowych, a zwłaszcza do przeprowadzenia w grudniu 1917 r. Wszechbiałoruskiego Zjazdu oraz proklamowania w marcu 1918 r. Białoruskiej Republiki Ludowej, zdecydowanie negatywnie, to jednak także w szeregach tej partii pojawiać się zaczęła koncepcja utworzenia samodzielnej republiki białoruskiej, tyle że urządzonej na wzór radziecki i pozostającej w ścisłym związku z Rosją Radziecką. Wyrazicielami takiej idei byli przede wszystkim działacze pochodzenia białoruskiego. Wielu z nich wywodziło się zresztą z lewego skrzydła Białoruskiej Socjalistycznej Hamady (BSH), najstarszej białoruskiej partii politycznej. W sierpniu 1917 r. organizacja BSH w Narwie oddzieliła się od macierzystej partii, przekształcając się w Białoruską Socjal-Demokratyczną Robotniczą Partię (BSDRP). Wkrótce przyłączyły się do niej dotychczasowe organizacje BSH w Piotrogradzie i Helsinkach, składające się głównie z Białorusinów — marynarzy Floty Bałtyckiej oraz robotników Piotrogradu, ale także z uchodźców z ziem białoruskich¹. Przedstawiciele BSDRP wzięli m.in. udział w pracach Wszechbiałoruskiego Zjazdu, tworząc tam tzw. lewe skrzydło.

31 stycznia (14 lutego) 1918 r. dekretem przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych RFSRR Władimira Lenina utworzony został Białoruski Komisarjat Narodowy (*Bielnackom*). Był on jednym z wielu narodowościowych oddziałów Ludowego Komisarjatu do spraw Narodowościowych (*Narkomnac*), na czele którego stał Józef Stalin. Główną rolę w *Bielnackomie* zaczęli odgrywać działacze BSDRP. Pierwszym przewodniczącym (do maja 1918 r.) został Aleksandr Czarwiakou, jego zastępcą Uładzimir Skarynka, zaś sekretarzem — Zmicier Żyłunowicz. Siedziba *Bielnackomu* znajdowała się początkowo w Piotrogradzie, później, od marca 1918 r. — w Moskwie. Wkrótce powstały też oddziały w Witebsku, Smoleńsku, a także w miastach, w których przebywały większe grupy uchodźców z ziem białoruskich: Moskwie, Saratowie, Tambowie. Głównym zadaniem *Bielnackomu* stała się praca polityczno-kulturalna wśród białoruskich uchodźców. W Piotrogradzie uruchomione zostały kursy białorusoznawcze, w Moskwie zaś utworzono Białoruski Uniwersytet Ludowy. Prowadzono na nim wykłady z zakresu białoruskiej historii, literatury, etnografii, geografii, ekonomii. Wśród wykładowców znalazło się wielu wybitnych specjalistów, m.in. historyk Uładzimir Piczeta, późniejszy

¹ Н. С. Сташкевич, *Белорусская социалистическая громада*, [w:] *Палтыныя парты Беларусі*, Мінск 1994, s. 72.

rektor Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku². Od 1 marca 1918 r. wydawano w Piotrogradzie (później, od nr 6, w Moskwie) gazetę *Dziannica*. Jej redaktorem naczelnym został Żyfunowicz. Natomiast od 19 lipca 1918 r. w Piotrogradzie ukazywało się dwujęzyczne (w językach białoruskim i rosyjskim) czasopismo *Czyrwony Szlach*. Jego redaktorem naczelnym był Alaksandr Waziła.

Jednym z głównych celów szerokiej działalności *Bielnackomu* wśród białoruskich uchodźców była chęć zneutralizowania w tych środowiskach dość silnych wówczas wpływów organizacji niekomunistycznych, przede wszystkim BSH oraz działaczy, związanych z Białoruską Radą. Proklamowanej przez nich w marcu 1918 r. Białoruskiej Republice Ludowej zaczęto przeciwstawiać koncepcję białoruskiej republiki radzieckiej. Podkreślano, iż tylko taka republika będzie rzeczywistą wyrazicielką woli szerokich mas ludu białoruskiego. Ponadto przekonywano, iż pomyślność i rozwój narodu białoruskiego możliwy będzie tylko w ścisłym sojuszu z Rosją radziecką, podczas działacze BRL proponują jakoby zerwanie z Rosją.

Podobne idee przyświecały działalności BSDRP. Po przekształceniu, na mocy decyzji VII Zjazdu, Rosyjskiej Socjal–Demokratycznej Partii Robotniczej (RSDRP) w Rosyjską Partię Komunistyczną (bolszewików), w kwietniu 1918 r. przystąpiła do niej także BSDRP, tworząc pietrogradzką sekcję białoruską RKP(b). Początkowo liczyła ona 92 członków i 118 sympatyków. Wkrótce białoruskie sekcje RKP(b) powstały także m.in. w Moskwie, Saratowie, Tambowie, Kazaniu³. Polityczna aktywność białoruskich sekcji RKP(b), podobnie jak *Bielnackomu*, przejawiała się w trzech kierunkach:

1) szeroka konsolidacja wszystkich sił białoruskich i propagowanie wśród nich idei białoruskiej republiki radzieckiej

2) inspirowanie poparcia z dołu dla tej idei

3) prowadzenie w tej kwestii nacisku na władze centralne, celem przekonania ich do konieczności utworzenia białoruskiej państwowości na wzór radziecki⁴.

Pierwszoplanowym zadaniem było także uzyskanie jak najszerzych wpływów w istniejących w Rosji organizacjach białoruskich, powstałych po rewolucji lutowej 1917 roku.

W dniach 17–21 lipca 1918 r. w Moskwie odbył się Wszechrosyjski Zjazd Białoruskich Uchodźców. Udział wzięło około 200 delegatów. W wydanej rezolucji stwierdzono m.in. iż: „Demokratyczny naród białoruski wystarczająco już nacierpiał się w swojej historii (...) i teraz pragnie być swobodnym i szczęśliwym. Ta wolność i swoboda zrealizowane mogą być jedynie wówczas, kiedy naród białoruski będzie żyć w wolnym związku z Rosyjską Republiką Radziecką”⁵. Z kolei 3 sierpnia 1918 r. Białorusini — marynarze Floty Bałtyckiej w Kronsztadzie, oraz „obywatele — Białorusini, mieszkający w Kronsztadzie wystosowali rezolucję „Do rosyjskiej demokracji” z prośbą o to, by „była dana możliwość i gwarancja niezwłocznego zwołania II Wszechbiałoruskiego Zjazdu, z udziałem wszystkich żywothnych sił kraju, na którym sam naród białoruski wypowie się o swym dalszym losie”. Uznano też, iż „cała Białoruś, zgodnie z duchem swego białoruskiego ludu pracującego i zgodnie ze swą przeszłością historyczną (...) jest nie-

² A. Калубовіч, *Айцы БССР і іхні лёс*, Cleveland 1982, s. 11.

³ Национальный Архив Республики Беларусь (dalej: НАРБ), ф. 4, оп. 1, ед. 12, л. 43–48.

⁴ A. Калубовіч, dz. cyt., s. 9.

⁵ *Крах немецкой оккупации в Белоруссии в 1918 г. Сборник документов Партархива ЦК КП(б) Белоруссии*, Минск 1947, s. 88.

odłączną częścią Rosyjskiej Federacyjnej Republiki, w skład której powinna ona wejść jako autonomiczna jednostka państwowa”⁶. Natomiast 13 sierpnia delegacja Białorusinów — marynarzy Floty Bałtyckiej w Piotrogradzie — wystosowała rezolucję do Rady Komisarzy Ludowych (*Sownarkomu*) RFSRR z prośbą o utworzenie z ziem białoruskich odrębnego białoruskiego obwodu. Tymczasową stolicą takiego obwodu mógłby być ich zdaniem Połock lub Smoleńsk: „Ani Wilno, ani Grodno, ani Białystok, ani Białowieża, ani Orany, ani nasz stary Turow, ani Homel, nie mogą być przemocą oderwane od wspólnej, niepodzielnej Białorusi”. Stwierdzono także, iż „Białoruś, jako autonomiczny w życiu społeczno–politycznym obwód, powinien po zakończeniu wojny całkowicie wejść w skład rosyjskiej federacji, zgodnie z wolą szerokich mas pracujących białoruskich być z nią w nierozzerwalnej więzi, na prawach jednostki państwowo–autonomicznej (...) Rada Komisarzy Ludowych powinna wydać dekret o proklamowaniu białoruskiego obwodu z włączeniem w jego skład zarówno okupowanych, jak i nieokupowanych części etnograficznej Białorusi”. Centrum takiego obwodu winno być „miasto Połock — ten stary ośrodek samodzielnego życia państwowego białoruskiego plemienia. Nieokupowana część etnograficznej Białorusi — gubernie witebska, smoleńska i mohylewska oraz białoruskie powiaty guberni orłowskiej i pskowskiej powinny być niezwłocznie wydzielone w oddzielną jednostkę prawno–państwową, na zasadach federacji z Rosyjską Republiką Radziecką i z ustanowieniem tymczasowej centralnej administracji w mieście Smoleńsku, i z przekazaniem zarządzania nad tym formującym się białoruskim obwodem w ręce organów białoruskich mas pracujących, tzn. rad białoruskich delegatów robotniczych i chłopskich”⁷. Podobne postulaty wysuwał też Biełnacokom. W dniach 23–24 sierpnia 1918 r. z jego inicjatywy zwołana została w Piotrogradzie I Konferencja Białoruskich Partii i Organizacji Radzieckich. Udział wzięli w niej m.in. przedstawiciele wszystkich terenowych oddziałów Biełnacokomu, marynarze Floty Bałtyckiej, przedstawiciele piotrogrodzkiej białoruskiej sekcji RKP(b), delegacja robotników Piotrogradu. Uczestniczyli także reprezentanci innych partii lewicowych — mienszewików i eserów. Konferencja przyjęła rezolucję, w której stwierdzono, iż przyszła Białoruś powinna być „jednostką państwową o szerokiej autonomii”. Podkreślono także, iż powinna wejść w ścisły sojusz z Rosją Radziecką, jako jej równoprawny partner.

Za samookreśleniem ziem białoruskich na zasadzie jakiejś jednostki autonomicznej w składzie federacyjnej Rosji Radzieckiej opowiadały się nie tylko białoruskie organizacje w głębi Rosji, ale też tzw. zebrania obywatelskie na nieokupowanych ziemiach białoruskich. Tak np. Ogólne Zgromadzenie Obywateli gminy wierchowskiej powiatu witebskiego w rezolucji z dnia 12 maja 1918 r. uznało, iż „pożądane jest samookreślenie Białorusi, ale z przyłączeniem jej do Rosji”. Jednocześnie potępiono „te czynniki, które próbowały oddzielić nas, prawdziwych synów Rosji, od naszej matki ojczystej — ziemi rosyjskiej”⁸. W podobnym tonie wypowiedziało się też m.in. ogólne zebranie obywateli gminy dominikowskiej powiatu newelskiego. Jako „tworzący część rosyjskiej Białorusi” zadeklarowali oni, iż pragną „samookreślenia nas, Białorusinów, jedynie w federacji z RFSRR. Jednocześnie kategorycznie zaprotestowano przeciwko „mieszaniu się w nasze życie innych państw z pominięciem Wielkiej Rosji”⁹. Ogólne zebranie obywateli gminy

⁶ Tamże, s. 83–84.

⁷ Tamże, s. 89–90.

⁸ НАРБ, ф. 4, оп. 1, д. 97, л. 8.

⁹ Tamże, л. 3.

chołomieńskiej powiatu horodeckiego guberni witebskiej w rezolucji z 8 maja wypowiedziało się przeciwko oddzieleniu od Rosji, gdyż wówczas „Białoruś dostałaby się pod wpływem Niemiec”¹⁰. Natomiast baranowska rada gminna w dniu 3 maja, po rozpatrzeniu kwestii oddzielenia się Białorusi, postanowiła domagać się takiego samookreślenia jedynie w federacji z RFSRR¹¹. Jednocześnie we wszystkich rezolucjach ostro potępiano działaczy, związanych z Białoruską Republiką Ludową, podkreślając, iż są oni jedynie marionetkami w rękach Niemiec, i w żadnym wypadku nie reprezentują narodu białoruskiego. W podobnym tonie wypowiadały się także wspomniane wcześniej rezolucje Wszechrosyjskiego Zjazdu Uchodźców z Białorusi.

Choć we wspomnianych deklaracjach wyraźnie mówiło się o samookreśleniu Białorusi jedynie przy zachowaniu ścisłych więzi z Rosją, to jednak nawet takie, stosunkowo ograniczone postulaty napotykały sprzeciw wśród działaczy, związanych z organizacją partyjną Zachodniego Obwodu oraz jego Komitetem Wykonawczym (*Obliskomzapem*). W skład Obwodu Zachodniego wchodziły wówczas wszystkie ziemie białoruskie, niebędące pod okupacją niemiecką, a więc gubernie witebska, smoleńska, mohylewska i spora część mińskiej. Obradujący w dniach 10–14 kwietnia 1918 r. w Smoleńsku II Zjazd Rad Obwodu Zachodniego w wydanej rezolucji ostro potępił działaczy BRL, a zwłaszcza ich współpracę z Niemcami. Jednocześnie wezwano masy pracujące Białorusi do umacniania sojuszu z robotnikami i chłopami Rosji¹². Deklarację tę zaakceptowała następnie IV Północno-Zachodnia Konferencja Obwodowa RKP(b), obradująca w dniach 1–4 czerwca w Smoleńsku¹³. Ani w jednym, ani w drugim przypadku nie było jednak mowy o ewentualnym przekształceniu Obwodu Zachodniego w jakąś formę jednostki autonomicznej, na gruncie narodowościowym. Działacze partyjni Obwodu Zachodniego, wśród których dominowali nie-Białorusini, niejednokrotnie wypowiadali się przeciwko wyodrębnieniu Białorusi na gruncie etnograficznym, argumentując, iż tworzenie republik narodowych spowoduje niepotrzebny rozłam w szeregach proletariatu. Ich zdaniem należało raczej dążyć do rewolucji światowej, która doprowadzi do zniesienia państw narodowych i wszelkich granic między nimi. Tworzenie zaś odrębnych republik stanowić miało przeszkodę w realizacji tego celu. Ponadto obawiano się, iż tworzenie radzieckich republik na podstawie narodowościowej umocni w nich siły burżuazyjne i nacjonalistyczne. Pisał o tym m.in. przewodniczący *Obliskomzapu* Aleksander Miasnikow: „Samookreślenie narodów leży tak naprawdę w interesie burżuazji, i postulat ten należy wykreślić z programu Rosji Radzieckiej”¹⁴.

Działaczom, związanym ze strukturami Obwodu Zachodniego, nieobce były także hasła ideologii zapadnorusizmu, odmawiające Białorusinom nie tylko prawa do samookreślenia, ale w ogóle kwestionujące ich odrębność narodową. Charakterystyczna jest tu wypowiedź sekretarza organizacji partyjnej Obwodu Zachodniego, Wilhelma Knorina, który pisał: „Uważaliśmy, iż Białorusini nie stanowią odrębnego narodu, a te osobliwości etniczne, oddzielające ich od pozostałych Rosjan, powinny być zlikwidowane. Naszym zadaniem jest nie tworzenie nowych narodów, a zniszczenie istniejących narodowościowych granic. Białoruski ruch narodowy jest właśnie takim tworzeniem no-

¹⁰ Tamże, l. 14.

¹¹ Tamże, l. 13.

¹² *Документы и материалы по истории Белоруссии*, Минск 1954, t. IV, s. 386–390.

¹³ Tamże, s. 396–398.

¹⁴ *Звязда*, 12 VI 1918.

wych rozgraniczeń, nie istniejących do tej pory, dlatego też komuniści w żaden sposób nie mogą brać w tym ruchu udziału”¹⁵. Takie podejście powodowało niechęć nie tylko wobec postulatów wyodrębnienia Białorusi w autonomiczną jednostkę terytorialną, ale nawet wobec istnienia organizacji białoruskich, propagujących te idee. Na początku czerwca 1918 r. doprowadzono np. do likwidacji oddziału *Bielnackomu* na terenie Obwodu Zachodniego¹⁶. Postulatowi powołania białoruskiej republiki radzieckiej działacze Obwodu Zachodniego przeciwstawiali samorządną jednostkę terytorialną, właśnie na bazie Zachodniego Obwodu. Jeszcze bardziej niechętnie w sprawie białoruskiej stanowisko zajmowali niektórzy przedstawiciele komitetów wykonawczych z gubernii witebskiej, smoleńskiej i mohylewskiej. Byli oni przeciwni nie tylko samookreśleniu Białorusi w jakiegokolwiek formie, ale nawet zachowaniu Obwodu Zachodniego jako całości administracyjno–terytorialnej¹⁷.

Na tak negatywne stanowisko działaczy Obwodu Zachodniego wobec wyodrębnienia Białorusi w jakąkolwiek samodzielną jednostkę miał zapewne wpływ fakt, iż tamtejsza organizacja partyjna podporządkowana była przede wszystkim potrzebom Frontu Zachodniego. Dominowali w niej ludzie, przybyli z głębi Rosji, z przekonania internacjonalności, nieznający dokładnie realiów białoruskich.

Na początku września 1918 r. w Smoleńsku zwołany został III Zjazd Rad Obwodu Północno–Zachodniego. Przybyli na niego także działacze *Bielnackomu* oraz białoruskich sekcji RKP(b). Wysunęli oni postulat przekształcenia Obwodu Zachodniego w Białorusko–Litewską Republikę, pozostającą w składzie RFSRR. Konieczność jej utworzenia uzasadniali m.in. tym, iż stworzenie białoruskiej autonomii pomoże odebrać przedstawicieli drobnej burżuazji (mienszewików i eserów) od „nacionalistów” (czyli działaczy, związanych z BRL)¹⁸. Ponadto powoływano się na nowo uchwaloną Konstytucję RFSRR, która dopuszczała możliwość tworzenia republik autonomicznych. Autorzy omawianej koncepcji proponowali postawienie tej kwestii do rozpatrzenia na Wszechbiałoruskim Zjeździe Rad, który miałby być zwołany po pełnym oswojeniu terytorium Białorusi. Zjazd Rad Obwodu Północno–Zachodniego, zdominowany przez przeciwników samookreślenia Białorusi, odrzucił jednak tę propozycję. Dokonano jedynie przekształcenia Obwodu Zachodniego w tzw. Zachodnią Komunę¹⁹.

Niejednoznaczne stanowisko w kwestii białoruskiej zajmowały też centralne władze RFSRR. Z jednej strony wspierały one działalność *Bielnackomu* oraz białoruskich sekcji RKP(b), a także odnosiły się niejednokrotnie ze zrozumieniem do wysuwanych przez te podmioty postulatów. Tak np. Lenin poparł rezolucję, uchwaloną przez Wszechrosyjski Zjazd Uchodźców z Białorusi w lipcu 1918 r.²⁰ Z drugiej jednak strony aż do grudnia 1918 roku unikano konkretnych decyzji, odnośnie do dalszego losu ziem białoruskich. Tłumaczono to m.in. nierozstrzygniętą jeszcze sytuacją na froncie zachodnim oraz okupacją znacznej części ziem białoruskich przez Niemcy. Jednak także 23 listopada, już

¹⁵ *Звязда*, 6 X 1918; В. Кнорин, *Избранные статьи и речи*, Минск 1990, s. 31–34. W artykule tym Knorin polemizował z jednym z działaczy *Bielnackomu*, Łagunem, podając w wątpliwość istnienie grupy Białorusinów — komunistów.

¹⁶ А. Калубовіч, dz. cyt., s. 13.

¹⁷ В. А. Круталевич, *Рождение Белорусской Советской Республики (На пути к провозглашению республики. Октябрь 1917–декабрь 1918 г.)*, Минск 1975, s. 317.

¹⁸ Н. Сташкевич, *Приговор революции. Крушение антисоветского движения в Белоруссии 1917–1925*, Минск 1985, s. 198.

¹⁹ Тамże, s. 198–199.

²⁰ Тамże, s. 196

w momencie wycofywania się Niemców, w depeszy Rady Komisarzy Ludowych oraz Centralnego Komitetu Wykonawczego RFSRR, o anulowaniu postanowień Traktatu Brzeskiego, znalazło się stwierdzenie, iż „masy pracujące Rosji, Łotwy, Estonii, Polski, Litwy, Ukrainy, Krymu i Kaukazu, powinny teraz same zdecydować o swym dalszym losie”²¹. Z kolei 29 listopada w telegramie do głównodowodzącego wojsk Zachodniego Frontu Vacecisa Lenin pisał: „Wraz z posuwaniem się naszych wojsk na Zachód i na Ukrainę powstają tymczasowe, obwodowe rządy radzieckie, powołane do umocnienia rad w terenie. Ma to tę dobrą stronę, że pozbawia szowinistów Ukrainy, Litwy, Łotwy, Estlandii, możliwości traktowania ruchów naszych oddziałów jako okupacji, i stwarza sprzyjającą atmosferę do dalszego posuwania się naszych wojsk (...) Wobec tego prosimy o wydanie dowództwu właściwych oddziałów wojsk dyrektywy, ażeby wojska nasze udzielały wszechstronnego poparcia tymczasowym rządóm radzieckim Łotwy, Estlandii, Ukrainy i Litwy, ale oczywiście tylko rządóm radzieckim”²². W obu dokumentach nie wspomniano zatem ani słowem o Białorusi. Po zajęciu w dniu 10 grudnia 1918 r. przez Armię Czerwoną Mińska, władzę przejął tam Miński Gubernialny Komitet Rewolucyjny (*Mingubrewkom*). Podobne komitety powstawały także na innych, zajmowanych przez Armię Czerwoną obszarach Białorusi. Nie doszło natomiast do powołania rządu, który mógłby na tych terenach proklamować republikę radziecką. 2 grudnia Północno-Zachodni Komitet Obwodowy RKP(b) postanowił zwołać na 27 grudnia do Smoleńska VI Obwodową Konferencję Partyjną. W jej zatwierdzonym programie nie znalazł się jednak punkt dotyczący ewentualnego powołania Białoruskiej Republiki Radzieckiej²³. Brak konkretnych decyzji, nie tylko ze strony władz partyjnych Zachodniej Komuny, ale także moskiewskiego centrum, wywoływał zaniepokojenie przedstawicieli Bielnackomu oraz białoruskich sekcji RKP(b). Już 19 listopada dał temu wyraz Żyłunowicz, publikując na łamach gazety *Dziannica* artykuł *Jak ła z Bielarusiu? (Co z Białorusią?)*. Domagał się w nim od władz w Moskwie postawienia na porządku dziennym kwestii przyszłego statusu ziem białoruskich. Ze swej strony proponował, jako najlepsze rozwiązanie, przekształcenie Zachodniego Obwodu (Zachodniej Komuny) w radziecką republikę białoruską, która miałaby się stać autonomiczną jednostką w ramach rosyjskiej federacji. Stworzenia takiej republiki jesienią 1918 roku domagali się m.in. także przedstawiciele mińskiego Komitetu Rewolucyjnego oraz Mińskiej Rady Delegatów Chłopskich.

Przełom w omawianej kwestii nastąpił dopiero w ostatniej dekadzie grudnia. W dniach 21–23 grudnia w Moskwie odbyła się konferencja białoruskich sekcji RKP(b). Udział w niej wzięli przedstawiciele pięciu sekcji: moskiewskiej, piotrogrodzkiej, saratowskiej, tambowskiej i mińskiej. Konferencja wyraziła przekonanie, iż idea powołania radzieckiej republiki białoruskiej niebawem zostanie urzeczywistniona. Wybrane zostało także Centralne Biuro Białoruskich Komunistycznych Sekcji. W jego skład weszło 5 członków: Żyłunowicz (przewodniczący), Fiodor Bałbieka, Iosif Włacech, Mieczysław Drako–Drakon, Alaksandr Czarwiakou oraz kandydat Iwan Dyla²⁴. Centralne Biuro miało, w założeniu, stać się załączkiem przyszłego rządu radzieckiej Białorusi. Z jego inicjatywy opublikowano także *Odezwę do Białorusinów*, w której stwierdzono m.in.,

²¹ *Образование СССР. Сборник документов*, Москва 1972, s. 63.

²² W. I. Lenin: *Dzieła wszystkie*, t. XXXVII, Warszawa 1988, s. 220.

²³ НАРБ, ф. 60, оп. 3, ед. 81, л. 16–17.

²⁴ У. Ф. Ладзьсеў, П. І. Брыгадзін, *Паміж усходам і захадам. Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917–1939 гг.)*, Мінск 2003, s. 99.

że: „Robotniczo–chłopska Rosja radziecka wyciąga do Was pomocną dłoń w celu wspólnego, braterskiego istnienia, i uznaje wasze prawo do bycia wolnym narodem”. W deklaracji podkreślono także wspólnotę losów Białorusi i Rosji oraz nierozzerwalność przyszłej Białoruskiej Republiki Radzieckiej z Rosją Radziecką²⁵.

25 grudnia przedstawiciele białoruskich sekcji oraz *Bielnackomu* zostali przyjęci przez komisarza do spraw narodowościowych, Stalina. W trakcie spotkania Stalin poprosił białoruskich gości o sporządzenie listy kandydatów, proponowanych do objęcia poszczególnych funkcji w przyszłym Tymczasowym Rządzie Robotniczo–Chłopskim Białorusi Radzieckiej. Oznaczało to faktyczną zgodę władz centralnych na utworzenie Białoruskiej Republiki Radzieckiej. Tego samego dnia Stalin odbył telefoniczną rozmowę z Miasnikowem. Poinformował w niej, iż KC partii postanowiło „zgodzić się z białoruskimi towarzyszami co do utworzenia białoruskiego rządu radzieckiego”. Dodał też, że jest to już postanowione i nie powinno być przedmiotem dyskusji, niezbędne są jedynie pewne zmiany w strukturze Komitetu Wykonawczego Zachodniego Obwodu (*Obłiskomzapu*). Poinformował także, iż gubernie wileńska i kowieńska odejdą do Litwy (radzieckiej) i odpowiedniej organizacji partyjnej, natomiast do kompetencji rządu białoruskiego i odpowiedniej organizacji partyjnej przejdą gubernie mińska, grodzieńska i smoleńska. W celu dokładniejszego omówienia spraw Stalin wezwał do Moskwy Miasnikowa, a także dwóch innych przedstawicieli *Obłiskomzapu*: Knorina i Alibegowa. W związku z tym polecił przesunięcie zapowiedzianej na 27 grudnia VI Obwodowej Konferencji Partyjnej o kilka dni. Na pytanie Miasnikowa o los niewymienionych w rozmowie przez Stalina pozostałych guberni białoruskich — witebskiej i mohylewskiej — Stalin odpowiedział, iż ta kwestia zostanie omówiona w Moskwie, po przyjeździe delegacji ze Smoleńska²⁶.

25 grudnia 1918 r. odbyło się także wspólne posiedzenie przedstawicieli *Bielnackomu*, Centralnego Biura Białoruskich Sekcji oraz moskiewskiej sekcji białoruskiej RKP(b). W rezultacie sporządzono listę 15 kandydatów do radzieckiego rządu Białorusi. W tajnym głosowaniu kandydatem na premiera tego rządu został wybrany Żyłunowicz²⁷.

27 grudnia do Moskwy przybyli przedstawiciele *Obłiskomzapu* — Miasnikow oraz Kałmanowicz. W trakcie rozmowy ze Stalinem osiągnięto porozumienie m.in. co do składu rządu przyszłej republiki (15 członków) oraz kształtu jej granic. Przyszła radziecka Białoruś miała obejmować obszar guberni grodzieńskiej, mińskiej, witebskiej, mohylewskiej, a także smoleńskiej. Stalin przedstawił ponadto dyrektywę nt. praktycznej realizacji proklamowania Białoruskiej Republiki Radzieckiej oraz Komunistycznej Partii Białorusi (tzw. 6 warunków Stalina). Dotyczyły one m.in. składu przyszłego rządu Białorusi (miał on być 15-osobowy), kształtu terytorialnego Republiki (gubernie: grodzieńska, mińska, witebska, mohylewska i smoleńska, przy czym tę ostatnią określono jako „sporną”, o jej ostatecznej przynależności mieli zdecydować „miejscowi towarzysze”). W dyrektywie ustalono też, iż dotychczasowy *Obłiskomzap* przekształci się w Centralne biuro Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi. 6 punkt głosił, iż „prawa i obowiązki Centralnego Biura Partii oraz oddziałów rządu pozostaną takie, jak dotychczasowe kompetencje Komitetu Obwodowego Partii oraz *Obłiskomzapu*”²⁸. Następnego

²⁵ Н. Сташкевич, dz. cyt., s. 200.

²⁶ *Борба за Советскую власть в Белоруссии 1918–1920. Сборник документов и материалов*, Минск 1968, t. I, s. 414–415.

²⁷ У. Ф. Ладысеў, П. І. Брыгадзін, dz. cyt., s. 100.

²⁸ *История Белоруссии в документах и материалах*, Минск 2000, s. 323–324.

dnia w telegramie, adresowanym do przewodniczącego Dźwińskiej Rady Wojennej Vincentasa Mickieviciusa–Kapsukasa, Stalin oznajmił, iż Komitet Wykonawczy Obwodu Zachodniego zostanie zlikwidowany, gdyż „dziś byli u mnie w Moskwie Miasnikow i Kałmanowicz i z nimi tę kwestię ostatecznie uzgodniłem”. Oznajmił też, iż część działaczy *Obłiskomzapu* wejdzie w skład radzieckiego rządu Białorusi, który „zostanie wkrótce uformowany”. W skład Białorusi wejdą gubernie: mińska, grodzieńska, witebska, mohylewska i być może smoleńska, natomiast „terytorium litewskie pozostanie nie naruszone”²⁹.

VI Północno–Zachodnia Konferencja Partyjna rozpoczęła się w Smoleńsku 30 grudnia 1918 r. Przybyło na nią ponad 150 delegatów z prawem decydującego głosu, i ponad 25 z prawem głosu doradczego. W sumie reprezentowali oni ok. 18 tys. członków partii ze wspomnianych pięciu guberni³⁰. Już pierwszego dnia konferencja przekształciła się w I Zjazd Komunistycznej Partii Białorusi. Zdecydowano tak, biorąc pod uwagę to, iż na konferencji „reprezentowane są w pełni wszystkie znajdujące się na terytorium Białorusi komunistyczne organizacje”³¹.

Obrazy konferencji otworzył Miasnikow. Wygłosił m.in. Referat nt. sytuacji bieżącej. Mówił w nim o konieczności rewolucji światowej, gdyż „jedna tylko dyktatura rosyjskiego proletariatu to za mało”, konieczna jest rewolucja europejska, a potem światowa, tym bardziej że dojrzewa ona w wielu krajach, m.in. w Niemczech. Tymczasem imperialiści „otumanieni zwycięstwem, rozpętują nową wojnę”³². Zarysował następnie sytuację aktualną w Niemczech („niemiecki Październik już nie za górami”), w krajach Ententy, Japonii i USA, w tym narastające różnice między dotychczasowymi sojusznikami na tle powojennego podziału świata³³. Także sytuację w krajach neutralnych i nowo powstałych, np. Polskę, scharakteryzował jako „żandarmeria Ententy przeciwko Rosji Radzieckiej, zapórę przeciw rozprzestrzenianiu się bolszewizmu”³⁴. Na koniec odniósł się do radzieckich republik na zachodnich rubieżach dawnego Imperium Rosyjskiego (Eszlandzkiej, Łotewskiej, Litewskiej, Ukraińskiej), które stanowią silne oparcie dla Rosji Radzieckiej. Tej zaś celem nie jest podbój rubieży, a jedynie obronić prawa ludu pracującego. Na przekór swym wrogom należy bowiem dążyć do tego, by sąsiadami Rosji Radzieckiej byli nie wrogowie, a przyjaciele³⁵.

Obwód Zachodni stanowił jednak do tej pory, zdaniem Miasnikowa, pewien wyłom w owym łańcuchu sojuszniczych republik. Wyłom, przez który przenikają do Rosji Radzieckiej siły imperialistyczne. Dlatego ludność tych ziem „powinna pojąć, iż może sama zdecydować o swym losie, że samookreślenie zależy od niej samej, a nie od burżuazji i obcych”. Dlatego Zachodnia Komuna powinna przekształcić się w Radziecką Socjalistyczną Republikę Białorusi. To jest „zadanie naszych czasów”. To stwierdzenie przyjęte zostało burzliwymi okłaskami³⁶.

²⁹ *Борба за Советскую власть*, s. 419.

³⁰ НАРБ, ф. 4п, оп. 2, ед. 1, л. 1.

³¹ *Коммунистическая Партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК*, т. 1, 1918–1927, Минск 1983, s. 14.

³² Tamże, л. 3.

³³ Tamże, л. 4–5.

³⁴ Tamże, л. 7.

³⁵ Tamże, л. 7–8.

³⁶ Tamże, л. 8.

Miasnikow mówił dużo także na temat sytuacji ekonomicznej, trudnej ze względu m.in. na międzynarodową izolację Rosji Radzieckiej. Podkreślał konieczność nacjonalizacji, reformy związków zawodowych, które na razie „żyją i działają po staremu”³⁷.

Po referacie Miasnikowa zjazd przyjął rezolucję w kwestii bieżącej, w której m.in. stwierdzono, iż „imperialiści nie są w stanie zdławić rosyjskiej rewolucji, choćby nie wiadomo jak się starali. Dlatego przyjęli raczej taktykę izolacji Rosji Radzieckiej. Ale ta ostatnia nadal będzie udzielać pomocy rewolucyjnym masom w Europie, a także innym republikom radzieckim. Tym bardziej że także wśród samej Ententy zauważa się coraz więcej kwestii spornych, co w rezultacie może doprowadzić do nowych „imperialistycznych” wojen, choć ludność tych krajów ledwo ochłonęła po poprzedniej. Równocześnie jednak sama Rosja musi się przeciwstawić blokadzie, dlatego niezbędne jest:

- 1) jak najoszczędniejsza eksploatacja bogactw naturalnych
- 2) szybkie podniesienie poziomu produkcji, zespolenie wszystkich instytucji ekonomicznych w jedną silną Radę Gospodarki Narodowej
- 3) związki zawodowe i kooperacje powinny się stać państwowymi organami klasy robotniczej, sprzyjającymi odrodzeniu ekonomicznemu kraju
- 4) ostateczne skończenie z anarchizmem w procesie budownictwa radzieckiego, a także przeciwdziałanie u korzeni zauważalnemu biurokratyzmowi radzieckich instytucji
- 5) wyszkolenie Armii Czerwonej
- 6) wykorzystanie sił kulturowych kraju dla radzieckiej pracy
- 7) przerwanie szkodliwej działalności niektórych warstw, jakie przeniknęły w szeregi proletariatu³⁸.

Po przyjęciu tej rezolucji Miasnikow zaproponował przyjęcie kolejnej, o Białoruskiej Republice. Też została przyjęta jednogłośnie, przy 5 głosach wstrzymujących się³⁹. Stwierdzono w niej: „Przeciwko wojującemu imperializmowi rosnące siły Rosji Radzieckiej jednoczą się, by obronić wolność mas pracujących budzących się do życia narodów, by przeciwstawić się naciskowi okrażających je najemnych band imperializmu, aby jeszcze bardziej umocnić osiągnięcia rosyjskiego proletariatu i sprzyjać odparciu przez niego napaści podstępnego wroga, który postawił sobie zadanie pogwałcenie osiągnięć proletariatu i swobodnych praw narodów w celu ustanowienia *de facto* burżuazyjnego samookreślenia narodów i wszechmocnej władzy kapitału — VI obwodowa konferencja bolszewików uważa za niezbędne proklamowanie samodzielnej Socjalistycznej Republiki Białorusi”⁴⁰. Po jej przyjęciu Miasnikow zaproponował jeszcze zmianę nazwy konferencji na I Zjazd KP(b)B. Tę propozycję też przyjęto jednogłośnie, przy 2 głosach wstrzymujących się⁴¹.

Następnego dnia dyskutowano nad rezolucją, zaproponowaną przez Perno, nt. kwestii organizacyjnej⁴². Najwyższym organem partyjnym miało być Centralne Biuro. Partię w rezolucji określono jako „bojowy organ określonej klasy politycznej, dążącej do osiągnięcia i umocnienia władzy politycznej. Ponadto (zwłaszcza partia komunistyczna — organ proletariatu) musi wieść bezwzględna walkę ze swymi wrogami”⁴³.

³⁷ Tamże, л. 12.

³⁸ Tamże, л. 13–14.

³⁹ Tamże, л. 15.

⁴⁰ *Коммунистическая Партия Белоруссии*, s. 14.

⁴¹ НАРБ, ф. 4п, оп. 2, ед. 1, л. 15.

⁴² Tamże, л. 27–28.

⁴³ Tamże, ф. 59п, оп. 1, ед. 7, л. 3.

Następnie przedstawiciel komisji ds. wypracowania granic Białoruskiej Republiki, Najdenkow, zaproponował przyjęcie postanowienia o granicach⁴⁴. Uchwalono w niej, iż:

1) Zasadnicze jądro Białoruskiej Republiki stanowią gubernie: mińska, smoleńska, witebska, mohylewska i grodzieńska, a także przylegające części sąsiednich guberni, zamieszkałe w większości przez Białorusinów. Za takowe należy uznać: część guberni kowieńskiej (powiat nowo–aleksandrowski); powiat wileński, część święciańskiego i oszmiańskiego guberni wileńskiej; powiat augustowski byłej guberni suwalskiej; powiaty surażski, mglinski, starodubski, nowozybkowski guberni czernihowskiej. Z kolei ze składu guberni smoleńskiej należy wyłączyć powiaty: gacki, syczewski, wiaziemski i juchnowski, zaś z Witebszczyzny części powiatów: świńskiego, reczyckiego i liuścinskiego

2) W tych miejscach, gdzie granica, przechodząc po częściach witebskiej i wileńskiej guberni, nosi sporny charakter, wskutek zasiedlenia w równym stopniu przez różne narodowości, granica ta powinna być wyznaczona przez specjalne komisje, utworzone przez rządy zainteresowanych republik⁴⁵

3) Całe terytorium Republiki, w sensie administracyjno–gospodarczym dzieli się na 7 rejonów z nazwami, pochodzącymi od ich centrów administracyjnych: miński, smoleński, witebski, mohylewski, homelski, grodzieński i baranowicki

4) Rejony dzielą się natomiast na podrejony:

- a) miński: podrejony: miński, borysowski, wilejski, święciański, oszmiański, ihumeński, bobrujski, słucki
- b) smoleński — smoleński, bielski, duchowszczyński, poreczski (demidowski), dorogobużski, jelninski, krasninski, rosławski, jarcewski
- c) Witebski — witebski, wieliżski, newelski, gorodokski, siebieski, drisieński, disnienski, siennienski, lepelski, połocki
- d) Mohylewski — mohylewski, orszański, gorecki, mścisławski, bychowski, czauski, czerikowski
- e) Homelski — homelski, klimowicki, surażski, starodubski, rogaczewski, reczycki i mozyrski
- f) Grodzieński — grodzieński, lidzki, augustowski, sokólski, białostocki, wołkowyski
- g) Baranowicki — baranowicki, słonimski, prużański, nowogródzki, brzeski, kobryński, piński⁴⁶.

31 grudnia 1918 r. Zjazd, teraz już I Zjazd KP(b)B, zakończył obrady. Jednym z ostatnich punktów były wybory członków Centralnego Biura KP(b)B. W kwestii konstrukcji CB Żyłunowicz zaproponował, by w jego skład włączyć Centralne Biuro, powołane na konferencji białoruskich sekcji RKP(b), jaka odbyła się w Moskwie 21–23 XII. Z kolei Pikiel zaproponował, by to Centrbiuro zakończyło swoją działalność i złożyło pełnomocnictwa nowemu Centralnemu Biuru, wybranemu przez I Zjazd KP(b)B.

Rejngold zwrócił uwagę na to, iż na zjeździe obecni byli oficjalni przedstawiciele, wydelegowani przez ową konferencję, a zatem można przyjąć, iż zjednoczenie białoruskich komunistów, pracujących i przebywających cały czas na terytorium Białorusi, oraz tych, którzy dotychczas pracowali poza jej terytorium, już się dokonało.

⁴⁴ Tamże, ф. 4п, оп. 2, ед. 1, л. 28.

⁴⁵ Tamże, ф. 59п, оп. 1, ед. 7, л. 2.

⁴⁶ Tamże, л. 2–2а.

Podsumowując tę dyskusję Żyłunowicz powiedział, iż zlikwidowanie sekcji oznaczałoby zlikwidowanie nurtu ideowego w partii. Proponowane zjednoczenie, jego zdaniem, może nawet wykraczać poza kompetencje zjazdu. Likwidacja sekcji jego zdaniem byłaby niedopuszczalna, gdyż niemożliwe jest, by nie odrodziły się narodowe sekcje tam, gdzie są mniejszości narodowe.

Ostatecznie propozycję Żyłunowicza (przyłączyć Centralne biuro sekcji do Centralnego Biura, wybranego przez Zjazd) poddano pod głosowanie. Ale „za” były tylko 2 osoby, zaś „przeciw” — aż 10. Odwrotne proporcje były przy drugim głosowaniu, nad propozycją, by uznać za konieczną likwidację Biura, wybranego przez konferencję sekcji, dopuszczając jednocześnie utworzenie na terenie Rosji Radzieckiej białoruskich narodowych sekcji, związanych z CK KP(b)B. Już wcześniej ustalono, iż w jego skład wejdzie 15 członków, którzy otrzymali bezwzględną większość głosów. Ostatecznie wybrani zostali: Miasnikow, Knorin, Najdenkow, Pikiel, Rejngold, Iwanow, Perno, Soboliew, Łagun, Sielezniow, Alibiegow, Kałmanowicz, Andrejew, Żyłunowicz i Jarkin⁴⁷.

Później jeszcze Zjazd zarekomendował CB zwrócić się „do pracujących warstw społeczeństwa” ze specjalną odezwą w imieniu Partii.

Tuż przed samym zamknięciem obrad Zjazdu Miasnikow zwrócił się jeszcze raz do jego uczestników. Wskazał na ogromne znaczenie Zjazdu i na to, iż w trakcie Zjazdu istniały pewne rozbieżności, miały one jednak jedynie techniczny charakter. Takie różnice są nieuniknione, częściowo jest to rezultat nieskładnych działań organizacji radzieckich i partyjnych. Aby w przyszłości im zapobiegać, należy podtrzymywać więź, a także ścisłą więź między poszczególnymi organizacjami, w trakcie pracy partyjnej⁴⁸.

Jeśli chodzi o skład personalny Zjazdu, to dominowali przedstawiciele z mandatami od gminnych i powiatowych organizacji partyjnych. Ale byli też reprezentanci wcześniej uczestniczący w moskiewskiej konferencji białoruskich sekcji RKP(b). Także delegaci, z mandatami od smoleńskiego centrum⁴⁹.

Kandydatów na Zjazd z terenu wyłaniano na partyjnych konferencjach danego szczebla. Oprócz mandatu otrzymywali oni jeszcze poświadczenie, iż rzeczywiście są delegatami na Zjazd, wybranymi przez daną organizację partyjną.

Delegatami, reprezentującymi smoleńską organizację partyjną byli m.in.: Najdenkow, Rusakow, Morskoj, Smirnow, Kronberg⁵⁰. Od mohylewskiej organizacji powiatowej — Semczenko, Żbankow, Chatajewicz⁵¹.

Reprezentowani byli też komuniści — kursanci Armii Czerwonej, np. z ramienia smoleńskich kursów piechoty mandaty otrzymali Siergiej Kotow i Leonid Czetyrkin⁵². Miński Rejkom reprezentował m.in. Rejngold, wybrany przez zebranie ogólne 25 XII⁵³.

Witebska organizacja RKP(b) delegowała Staszelisa, Wende, Olkowskiego, Putynię, Czernuchina, Grebenika⁵⁴.

W trakcie Zjazdu utworzono także Tymczasowy Rząd Robotniczo-Chłopski Białoruskiej SRR. Na czele stanął Żyłunowicz. Inne kluczowe stanowiska objęli: komisariat

⁴⁷ Tamże, ф. 4п, оп. 2, д. 1, л. 42–43.

⁴⁸ Tamże, л. 43.

⁴⁹ Tamże, д. 3, л. 1–17.

⁵⁰ Tamże, л. 120–125.

⁵¹ Tamże, л. 127–130.

⁵² Tamże, л. 134–135.

⁵³ Tamże, л. 158.

⁵⁴ Tamże, л. 166–171.

ds. zagranicznych — Usiewołod Falski, ds. wojskowych — Miasnikow; ds. oświaty — Aleksandr Czarwiakou; ds. finansów — Rejngold; ds. narodowościowych — Fabian Szantyr. Rząd ten wystosował do ludności republiki Manifest, datowany na 1 stycznia 1919 r.⁵⁵ Ogłoszono w nim m.in., iż:

- 1) od tego momentu cała władza na terytorium Białorusi należy do rad delegatów robotniczych, chłopskich, żołnierskich i fernalskich
- 2) dotychczasową władzę „okupantów niemieckich, polskich i ukraińskich” należy uważać za skasowaną
- 3) Białoruska Rada wraz z jej ministrami została uznana za organizację bezprawną
- 4) uchylono wszelkie dotychczasowe rozporządzenia, wydane na terytorium Białorusi przez władze polskie, niemieckie bądź ukraińskie, z wyjątkiem rozporządzeń, dotyczących wycofania wojsk niemieckich
- 5) na terytorium Białorusi ustanowiono „porządek rewolucyjny”. Wszyscy „robotnicy i chłopci Białorusi”, bez względu na narodowość, zostali równouprawnieni i objęci „ochroną praw rewolucyjnych”.

Ponadto w manifestie poinformowano o przejściu na własność ludu pracującego wszystkich ziem obszarnczych i klasztornych, wraz z żywym inwentarzem. Ogólnonarodową własnością stały się też lasy, wody, bogactwa naturalne. Wprowadzono też osmiogodzinny dzień pracy⁵⁶.

Wraz z proklamowaniem Radzieckiej Socjalistycznej Republiki Białorusi, formalnie zostały zlikwidowane struktury istniejącego wcześniej Obwodu Zachodniego. Wraz z ukonstytuowaniem się Tymczasowego Rządu Robotniczo-Chłopskiego BSRR zbędne stało się też istnienie dotychczasowego organu wykonawczego Obwodu Zachodniego — Komitetu Wykonawczego (*Obliskomzapu*). O jego formalnym rozwiązaniu poinformowano oficjalnie na ostatnim posiedzeniu, jakie odbyło się 2 stycznia. W telegramie ze Smoleńska 2 I 1919 do Rady Komisarzy Ludowych, przewodniczący Komitetu Iwanow i sekretarz Antonow napisali, iż „w związku z przekształceniem Zachodniej Komuny w Białoruską Republikę, oraz wybraniem jej tymczasowego rządu, *Obliskomzap* na posiedzeniu 2 I postanowił zrzec się swych pełnomocnictw i uznać Komitet za rozwiązany, przekazując pełnię władzy tymczasowemu rządowi Białoruskiej Republiki”⁵⁷.

Z kolei 15 stycznia, na posiedzeniu Centralnego Biura KP(b)B postanowiono, w związku z powstaniem KP(b)B, „uznać za skasowane wszystkie istniejące wcześniej białoruskie sekcje Partii (RKP(b) w granicach BSRR”. Uchwalono też instrukcję dla najwyższej inspekcji partyjnej przy CB, która miała m.in. kontrolować działalność organizacji partyjnych w Republice, pracę poszczególnych członków Partii w radzieckich organach. Działać miała w imieniu CB⁵⁸. 17 stycznia w telegramie do komitetu Partii w Borysowie sekretarz CB KP(b)B informował o tym, iż dotychczasowy najwyższy organ partyjny Zachodniego kraju — Północno-Zachodni Komitet Obwodowy RKP(b) przestał istnieć, a jego miejsce, z wyboru zjazdu, zajęło Centralne Biuro KP(b)B. W związku z tym dotychczasowe terenowe organizacje RKP(b) winny zmienić nazwę na odpowiednie organizacje KP(b)B, zmieniając także odpowiednie pieczęcie i blankiety⁵⁹.

⁵⁵ Datę tę oficjalnie uważa się za dzień proklamowania BSRR.

⁵⁶ *История Белоруссии в документах*, s. 342–343.

⁵⁷ Государственный Архив Российской Федерации (dalej: ГАРФ), ф. 130, оп. 3, д. 710, л. 7.

⁵⁸ НАРБ, ф. 4п, оп. 1, д. 1, л. 10.

⁵⁹ *По воле народа. Из истории образования Белорусской ССР и создания Коммунистической Партии Белоруссии. Документы и материалы*, Минск 1988, s. 113.

5 stycznia Tymczasowy Rząd Robotniczo-Chłopski przeniósł się ze Smoleńska do Mińska, który odąd zaczął być uważany za stolicę Radzieckiej Białorusi. Było to zresztą zgodne z postanowieniem, jakie przyjęto na posiedzeniu CB KP(b)B w Smoleńsku 2 I 1919, w którym zaproponowano wszystkim instytucjom rządowym i ich pracownikom „w najkrótszym możliwym terminie przenieść się do Mińska — stolicy Białoruskiej Republiki”. Na posiedzeniu tym postanowiono też, iż oficjalnym organem Centralnego Biura KP(b)B będzie odąd gazeta *Zvezda*⁶⁰. Natomiast 11 stycznia na posiedzeniu kolegium *Bielnackomu* (Białoruskiego Komitetu Narodowego) postanowiono niezwłocznie wejść w ścisłe kontakty z TRRCh BSRR, zarówno poprzez pocztę, jak i specjalnych pełnomocników⁶¹. Już od pierwszych dni funkcjonowania BSRR przystąpiono do tworzenia kluczowych organów państwowych. 2 stycznia 1919 w telegramie adresowanym „do radzieckich instytucji państwowych i społecznych” Tymczasowy Rząd Robotniczo-Chłopski BSRR poinformował o utworzeniu w stolicy Radzieckiej Białorusi, Mińsku, Rady Gospodarki Narodowej (*Sownarchozu*), i to do niej inne organy radzieckie winny były zwracać się w kwestiach, związanych z gospodarką. Poinformowano jednocześnie o zlikwidowaniu *Sownarchozu* Zachodniej Komuny, i przejęciu wszystkich jego obowiązków przez *Sownarchoz* BSRR. I to z nim należało teraz kontynuować stosunki, utrzymywane z Radą Gosp. Nar. Zach. Komuny⁶².

Z kolei 10 stycznia na posiedzeniu TRRCh postanowiono utrzymać w mocy wszystkie wydane do tej pory postanowienia i rozporządzenia rządu RFSRR, a wprowadzone wcześniej w życie przez władze lokalne w guberniach: grodzieńskiej, mińskiej, mohylewskiej, smoleńskiej i witebskiej. Natomiast wszelkie nowe rozporządzenia miały pochodzić wyłącznie od TRRCh BSRR, i nikt inny nie ma prawa wydawać dekretów i innych rozporządzeń z pominięciem Rządu⁶³.

Decyzja o proklamowaniu BSRR, podjęta na VI Obwodowej Konferencji Partyjnej, przekształconej następnie w I Zjazd Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, wymagała jeszcze zatwierdzenia przez miejscowe Rady Delegatów. 7 stycznia postanowiono więc zwołać na 1 lutego 1919 do Mińska I Zjazd Rad Delegatów Chłopskich i Żołnierskich Radzieckiej Republiki Białorusi (z guberni mińskiej, witebskiej, wileńskiej, mohylewskiej, smoleńskiej). Gubernialne zjazdy rad miały wybrać po 1 delegacie z 25 tys. ludności; miasta powyżej 5 tys. — po 1 delegacie od każdych 5 tys.⁶⁴ Radziecka Socjalistyczna Republika Białorusi (taką oficjalnie nazwę przyjęto na I Zjeździe KP(b)B), z formalnego punktu widzenia stanowiła niezależne państwo. VI Północno-Zachodnia Obwodowa Konferencja Partyjna, proklamując tę republikę, poszła tym samym, niż wysuwane w ciągu roku 1918 postulaty *Bielnackomu* oraz białoruskich sekcji RKP(b). Postulowały one bowiem wydzielenie ziem białoruskich w odrębną jednostkę terytorialno-administracyjną, pozostającą jednak w składzie Rosyjskiej Federacji, na zasadzie republiki autonomicznej. Niemniej jednak, jedną z najpilniejszych spraw, jakie musiało rozwiązać kierownictwo nowej republiki, było odpowiednie ułożenie stosunków ze wschodnim sąsiadem. Białoruś była bowiem od Rosji ściśle uzależniona gospodarczo. Bez rosyjskiej pomocy nie byłaby możliwa także odbudowa zniszczonej wojną białoru-

⁶⁰ НАРБ, ф. 4п, оп. 1, д. 8, л. 1.

⁶¹ Тамże, ф. 4, оп. 1, д. 118, л. 1.

⁶² *По воле народа*, s. 118–119.

⁶³ Тамże, s. 110.

⁶⁴ *Хрестоматия по истории БССР 1917–1971*, Минск 1972, s. 76–77.

skiej gospodarki. Nie inaczej rzecz się miała, jeśli chodzi o sprawy geopolityczne. Wobec niesprzyjającej sytuacji międzynarodowej (brak międzynarodowego uznania BSRR; pretensje terytorialne wobec dużej części ziem białoruskich ze strony odradzającego się państwa polskiego; obecność w zachodnich guberniach BSRR wojsk niemieckich) niewielkie były szanse młodej republiki na samodzielne przetrwanie. Uratować ją mogła jedynie pomoc polityczna, a także militarna, ze strony Rosji Radzieckiej. Rada Komisarzy Ludowych RFSRR już 14 stycznia postanowiła o przyznaniu 10 mln rubli Ludowemu komisarjatu ds. Narodowościowych, z celem przekazania ich TRRCh BSRR⁶⁵.

16 stycznia natomiast do Moskwy udała się delegacja rządu BSRR. W jej skład weszli Żyłonowicz, Falski i Fiodor Szantyr. Celem wizyty miało być rozpoczęcie rozmów na temat wzajemnych stosunków między BSRR a RFSRR. Tymczasem tego samego dnia plenum CK RKP(b)B rozpatrywało m.in. „kwestię białoruską”. Podjęto wówczas rezolucję, w której proponowano wydzielenie ze składu BSRR trzech wschodnich guberni (witebskiej, mohylewskiej i smoleńskiej) i przyłączenie ich do RFSRR. Tym samym w składzie Białorusi Radzieckiej pozostać miały jedynie dwie gubernie: grodzieńska i mińska. Ta resztówka BSRR miała z kolei zostać połączona z Litewską Socjalistyczną Republiką Radziecką. Dla realizacji ww. postanowień oddelegowano na Białoruś Adolfa Joffe (pełnomocnego przedstawiciela RKP(b) przy radzieckich rządach Litwy i Białorusi). Polecono mu „przeprowadzenie decyzji o oddzieleniu od Białorusi wschodnich guberni przez miejscowe Rady, a następnie przez Wszech białoruski Zjazd Rad”. Ponadto zjazd ten winien także „przyjąć postanowienie o zjednoczeniu z Litwą”. Zaproponowano także „litewskim towarzyszom” jak najszybsze zwołanie Zjazdu Rad Litwy i podjęcie przezeń analogicznego postanowienia⁶⁶.

Koncepcja utworzenia wspólnej republiki litewsko-białoruskiej nie była w omawianym czasie czymś nowym. Z podobną inicjatywą występowano jeszcze w roku 1918, np. 12 XII 1918 — zebranie delegatów chłopskich guberni mińskiej opowiedziało się za „jak najszybszym zwołaniem Zjazdu Rad Białorusi i Litwy w Mińsku, który powinien rozstrzygnąć wszelkie kwestie ustroju państwowego Radzieckiej Białorusi i Litwy”. Przy okazji wezwano wówczas robotników i chłopów Białorusi i Litwy do wstępowania w szeregi Armii Czerwonej. Niemniej jednak decyzja Moskwy w tej sprawie, podjęta zaledwie dwa tygodnie po zgodzie na utworzenie Białoruskiej Republiki Radzieckiej, w granicach pięciu guberni, a także niespełna miesiąc po oficjalnym uznaniu Litewskiej SRR⁶⁷, była jednak zaskakująca, tym bardziej iż terytorium BSRR zostało równocześnie znacznie okrojone. Tę nagłą zmianę koncepcji uzasadniano przede wszystkim względami geopolitycznymi (rosnące niebezpieczeństwo, zagrażające Rosji Radzieckiej od zachodu). Potwierdzałoby to w pewnym sensie tezę, iż proklamowana 1 stycznia Radziecka Socjalistyczna Republika Białorusi, w zamiśle Moskwy miała być przede wszystkim tworem buforowym, oddzielającym samą Rosję od wrogiego otoczenia. Podobną zresztą rolę przypisano pozostałym republikom radzieckim, utworzonym na zachodnich rubieżach dawnego Imperium Rosyjskiego (Estlandzkiej, Łotewskiej, Litewskiej, Ukrainskiej). Nie jest wykluczone, iż liczone się z możliwością utraty kontroli nad Białorusią.

⁶⁵ *По воле народа*, s. 111.

⁶⁶ У. Ф. Ладысеў, П. І. Брыгадзін, *Паміж Усходам і захадам. Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай чэласнасці Беларусі (1917–1939 гг.)*, Мінск 2003, s. 278–279 (дадатак 25).

⁶⁷ Dekret Wszechrosyjskiego CKW o uznaniu radzieckich republik Litwy, Łotwy i Estonii opublikowany został 25 grudnia 1918 r.

W tej sytuacji Moskwa starała się przynajmniej zachować dla siebie przynajmniej, bardziej ciężące ku niej gubernie witebską, mohylewską i smoleńską. Tamtejsze organizacje partyjne zresztą bez specjalnego entuzjazmu powitały proklamowanie BSRR, wcześniej zaś niejednokrotnie występowały nie tylko przeciwko wyodrębnieniu Białorusi jako republiki narodowościowej, ale nawet przeciwko dalszemu istnieniu Obwodu Zachodniego jako odrębnej jednostki. Partyjne organizacje mohylewska i witebska nie wchodziły zresztą w skład organów Obwodu, w tym *Obliskomzapu*, choć obie gubernie formalnie były częścią Obwodu Zachodniego.

Witebski komitet RKP(b) już 2 stycznia wypowiedział się zdecydowanie przeciwko utworzeniu BSRR, zalecając prezydium wypracowanie stosownej rezolucji⁶⁸. Ponownie kwestię utworzenia Białoruskiej SRR komitet w Witebsku omawiał 16 stycznia. Przyjęto wówczas postanowienie, w którym potępiono nie tylko utworzenie BSRR, ale w ogóle „rozbijanie Rosji Radzieckiej na szereg drobnych, samodzielnych republik”. Zdaniem witebskich komunistów zadaniem RKP(b) winno być nie rozdrabnianie proletariatu, ale przeciwnie — dążenie do jeszcze ściślejszego jego zespolenia oraz „przewycięzenie wszelkich lokalnych tendencji, osłabiających siłę proletariatu”. Okres walki rewolucyjnej wymaga bowiem „większego centralizmu aparatu państwowego”⁶⁹. Co się zaś tyczyło samej Białoruskiej SRR, to zdaniem witebskiego komitetu RKP(b) „nie było dla jej powstania żadnego uzasadnienia”. Kraj jest bowiem „od dawna zrusyfikowany, nie ma (białoruskiego) języka i kultury”. Podkreślono także brak dążeń narodowych wśród białoruskich mas robotniczych i chłopskich. Witebscy komuniści odrzucali także wszelkie taktyczne uzasadnienia proklamowania BSRR. Białoruska Rada była już bowiem „słaba jak nigdy dotąd” i skoro nie proklamowano Radzieckiej Białorusi wtedy, „kiedy rzeczywiście mogło istnieć ze strony Rady realne niebezpieczeństwo”, to tym bardziej nie należało tego robić w danym momencie. Proklamowanie BSRR „obudzi jedynie niepotrzebne dążenia narodowe, które zdusić będzie trudno”. W kontekście międzynarodowym zaś „może to zostać wykorzystane przez imperialistów”⁷⁰. Zdaniem witebskiego komitetu RKP(b) proklamowanie BSRR było intrygą „zarażonych nacjonalizmem towarzyszy z Białoruskiego Komisariatu”. W omawianym oświadczeniu zadeklarowano jednocześnie, iż masy robotnicze i chłopskie Białorusi „prześięknięte są głębokim dążeniem do jedności z pozostałą częścią Rosji Radzieckiej”. Uznano też, iż decyzja o proklamowaniu BSRR zapadła bez należytego rozpatrzenia tej kwestii m.in. w terenie. Dlatego zaproponowano CK RKP(b) „ponowne przemyślenie wspomnianej decyzji”. Wystąpiono jednocześnie do WCKW o rozwiązanie Tymczasowego Rządu Robotniczo-Chłopskiego BSRR⁷¹.

Witebski komitet RKP(b) wypowiedział się też przeciwko utworzeniu KP(b)B, stwierdzając przy okazji, iż białoruski ruch narodowy został utworzony sztucznie przez „grupy drobnoburżuazyjnych inteligentów”. Nadanie komunistycznym organizacjom narodowego charakteru groziło zdaniem autorów oświadczenia „stworzeniem sprzyjających warunków dla zarażenia jadem nacjonalizmu” nie tylko „mało uświadomionych mas proletariackich”, ale i „bardziej uświadomionego elementu”, o czym świadczyć miał

⁶⁸ НАРБ, ф. 60п, оп. 3, д. 443, л. 1.

⁶⁹ Tamże, ф. 4683п, оп. 3, д. 477, л. 5.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże, л. 6.

przykład białoruskich sekcji w ramach RKP(b), które zdaniem witebskich komunistów „daleko odeszły od komunizmu”⁷².

Trzeba jednak stwierdzić, iż także w witebskim Komitecie ścierały się różne poglądy. Jeden z jego członków, Sergijewski, już na posiedzeniu 2 stycznia zwrócił np. uwagę, iż sam jest przeciwko utworzeniu BSRR, jednak utworzona ona została na mocy decyzji obwodowej konferencji partyjnej, i w związku z tym witebski komitet powinien podporządkować się białoruskiej Radzie Komisarzy Ludowych⁷³. 22 stycznia witebski komitet RKP(b) postanowił, iż należy „przyłączyć gubernię witebską do Centrum, wraz z innymi guberniami”⁷⁴. Była to odpowiedź na decyzję CK RKP(b) z 16 stycznia. Planowano także, w związku z tą decyzją, nie wysyłać przedstawicieli na Wszechbiałoruski Zjazd Rad, zaplanowany na 2 i 3 lutego. Jednak po rozmowach z Joffe 27 I postanowiono jednak delegować na ów zjazd Pestkowskiego, ewentualnie Pietrowa, „w celu przedstawienia i wyjaśnienia decyzji komitetu (o oddzieleniu się od BSRR — PP)”⁷⁵.

Z kolei komitet partyjny guberni mohylewskiej omówił postanowienie CK z 16 I, o oddzieleniu od BSRR trzech wschodnich guberni, na posiedzeniu 19 stycznia. Jednogłośnie uznano, iż Mohylewszczyzna nie wchodzi w skład Białorusi. Uznano także, iż mohylewski komitet będzie się podporządkowywał bezpośrednio dyrektynom CK RKP(b), a nie CB KP(b)⁷⁶.

W Moskwie nie ukrywano, iż połączenie radzieckich republik Białorusi i Litwy winno być jedynie pierwszym krokiem w celu zjednoczenia wszystkich radzieckich republik. Tam zresztą także nie brakowało przeciwników białoruskiej odrębności. Tak np. specjalna komisja przy Ludowym Komisariacie ds. Kontroli Państwowej RFSRR w swoim raporcie z 14 stycznia stwierdziła, iż „nie ma jakichkolwiek podstaw do wyodrębnienia Białorusi nie tylko jako republiki radzieckiej, ale nawet jako jednostki autonomicznej”. Wywód ten uzasadniono m.in. tym, iż „wśród rdzennej ludności białoruskich guberni, wśród jej ogółu nie dało się zauważyć dążeń do oddzielenia się od Rosji. Narodowość białoruska jest silnie duchowo związana z narodowością rosyjską”⁷⁷. Autorzy raportu, utrzymanego w duchu ideologii *zapadnorusizmu* podkreślali też to, iż „w nauce stanowczo zostało stwierdzone, iż naród białoruski jako taki nie istnieje, jest jedynie ludność, mająca swój specyficzny dialekt”. Dialekt zaś „nie stanowi jeszcze języka”. Podkreślono ponadto brak narodowej literatury białoruskiej. Zwrócono też uwagę, iż także w przeszłości Białoruś nie stanowiła nigdy odrębnego państwa, wchodząc jedynie w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, Rzeczypospolitej Obojga Narodów czy Cesarstwa Rosyjskiego. Wskazano ponadto na trudności z wytyczeniem ewentualnej granicy Białorusi, gdyż „ludność Białorusi jest wymieszana z ludnością sąsiednią nie tylko w ramach guberni, ale nawet w ramach powiatów”. Do argumentów przeciwko wyodrębnieniu Białorusi zaliczono także: niski stopień rozwoju kulturalnego, brak warstwy inteligencji, wysoki stopień analfabetyzmu. Czynnikiem wykluczającym możliwość samodzielnego bytu państwowego był także, zdaniem autorów raportu, słaby stopień rozwoju przemysłu, wskutek czego „region ten ciężko zdecydowanie ku sąsiadom”.

⁷² Tamże, l. 4.

⁷³ Tamże, ф. 60п, оп. 3, д. 443, л. 6.

⁷⁴ Tamże, л. 21.

⁷⁵ Tamże, л. 22.

⁷⁶ Tamże, л. 15.

⁷⁷ У. Ф. Ладысеў, П. І. Брыгадзін, dz. cyt., s. 277 (дадатак 24).

Okrojenie terytorialne BSRR i propozycja połączenia jej z Radziecką Litwą spotkały się ze sprzeciwem kierowniczych gremiów BSRR. Jeszcze 16 stycznia grupa działaczy, m.in. Żyłunowicz, Czerwiakow, Szantyr, Falski, wystosowała list do CK RKP(b), w którym zaapelowali o ponowne rozpatrzenie decyzji o przekazaniu wschodnich guberni RFSRR. Ich zdaniem decyzja ta „zmienia zdecydowanie na niekorzyść tę sytuację polityczną, na gruncie której mogłaby być pomyślnie rozstrzygnięta kwestia białoruska”⁷⁸. Decyzję Moskwy w sprawie terytorium BSRR uzasadniał na posiedzeniu Centralnego Biura KP(b)B 22 stycznia przedstawiciel RKP(b) Joffe. Oprócz niego uczestniczyli w nim: Miasnikow (przewodniczący), Knorin, Iwanow, Rejngold, Najdenkow, Andrejew, Kałmanowicz i Lagun. Joffe w swym referacie wyjaśniał, iż „światowy imperializm zmienił w ostatnim okresie taktykę”. Postanowił utworzyć na zachodnich rubieżach Rosji szereg państw, aby „za ich pośrednictwem zachować wpływ na Rosję Radziecką.” Aby temu zapobiec, a także uniknąć bezpośrednich nacisków ze strony państw imperialistycznych, CK RKP(b) postanowiło utworzyć między nimi a Rosją Radziecką szereg buforowych republik. Miały one stworzyć barierę, „która wytrzyma pierwsze uderzenie imperialistów”. Joffe podkreślił przy tym, iż „szczególnie niezbędne jest odgrodzenie się od imperializmu polskiego i petlurowskiego”. M.in. dlatego postanowiono o utworzeniu radzieckich republik Litwy i Białorusi.

Z drugiej strony zwrócił uwagę na negatywne strony utworzenia takich republik, które „stwarzają możliwość rozwijania się w znacznym stopniu ruchom nacjonalistyczno-szowinistycznym”, co z kolei „może pomóc elementom drobnoburżuazyjnym zaciemnić świadomość proletariacką, jak to ma aktualnie miejsce w Polsce”. Joffe podkreślał przy tym, iż na Białorusi nie ma na razie podstaw dla rozwoju takich tendencji. Mimo to należy „położyć kres separatyzmowi” i rozpocząć niezwłocznie rokowania z Rosją Radziecką. Celem powinno być przyłączenie Białorusi do Rosji na zasadach federacji. Joffe, w imieniu CK RKP(b) zaproponował:

- 1) ograniczyć rozmiary Białoruskiej Republiki do granic niezbędnych w sensie geograficznym”, to jest guberni mińskiej i grodzieńskiej
- 2) zwrócenie się do RFSRR z prośbą o federacji
- 3) zaproponowanie Litwie i Łotwie przystąpienia do rokowań z Rosją Radziecką na temat federacji.

Propozycje napotkały opór ze strony członków KP(b)B, uczestniczących w posiedzeniu. Pietrow stwierdził np., iż „propozycja ta nie wytrzymuje krytyki z marksistowskiego punktu widzenia, gdyż już Engels rozwinął zasadę samookreślenia drobnych narodowości, co powinno stanowić zaledwie pierwszy stopień na drodze do samookreślenia”. Tym niemniej uznał, iż „skoro CK twardo obstaje przy swojej propozycji, to CB będzie zmuszone ją przyjąć”, a kwestię federacji z Rosją postawić na konferencji i następnie na zjeździe rad.

Najdenkow z kolei stwierdził, iż „propozycję federacji z Rosją Radziecką można będzie zaakceptować”, ale tylko wtedy, gdy BSRR zostanie zachowana w pierwotnych granicach. Zauważył też, iż „oderwanie trzech guberni, w których istnieje już stabilny aparat państwowy, przyniesie uszczerbek sprawie organizacyjnej”. Na trudności, jakie oderwanie wschodnich guberni przyniesie „sprawie organizacyjnej”, zwrócił też uwagę Rejngold, który ponadto wskazał na duże powiązania gospodarcze między wszystkim

⁷⁸ Октябрь 1917 и судьбы политической оппозиции, т. II — У истоков политического противосояния, Гомель 1993, s. 134.

guberniami. On również podkreślił, iż federacja z RFSRR możliwa jest jedynie przy zachowaniu integralności BSRR. Ponadto, jego zdaniem, „na Białorusi nie ma żadnych podstaw dla rozwoju nacjonalizmu i dlatego obawy CK są niczym nieuzasadnione, tym bardziej iż CB może w każdej chwili sparaliżować ewentualne wystąpienia”.

Iwanow z kolei zwrócił uwagę, iż właśnie pozostawienie BSRR w granicach jedynie guberni mińskiej i grodzieńskiej może sprzyjać rozwojowi nacjonalizmu. W trzech wschodnich guberniach bowiem „stosunkowo najmniej jest białoruskiego”.

Miasnikow podkreślił pewną niekonsekwencję w decyzjach CK, które najpierw naciskało na utworzenie BSRR, pomimo protestów, a teraz proponuje rozczłonkowanie tej republiki. Zwrócił też uwagę, iż oddzielenie wschodnich guberni sprawi, iż odejdą najlepsi działacze. Na czele okrojonej republiki staną nowi, obcy ludzie, a wtedy „możliwe są wszelkie niepożądane zjawiska”. Wskazał też na wątpliwości z wojskowego punktu widzenia, mówiąc, iż „oddzielenie okręgu od innych organów doprowadzi do tego, iż jego działalnością nie będzie kierować ani CB partii, ani komitety obwodowe”. Ponadto pojawiają się wątpliwości co do dalszego losu KP(b)B. Dlatego też za najlepsze wyjście Miasnikow uznał ponowne rozpatrzenie przez CK swojego postanowienia. Za zachowaniem BSRR w dotychczasowych granicach wypowiedział się także Lagun.

Wszystkie te wypowiedzi nie przekonały jednak Joffe, który zarzucił Centralnemu Biuru KP(b)B, iż „patrzy wyłącznie z lokalnego punktu widzenia, podczas gdy CK rozpatruje kwestię globalnie”. Zaproponował zebraniu przyjęcie propozycji RKP(b), gdyż „opory towarzyszy go nie przekonały i wątpliwe, by przekonały CK”. Ostatecznie przedyskutowawszy propozycje, CB przyjęło je, zostawiając sobie jednocześnie prawo wystąpienia do CK z prośbą o ich ponowne rozpatrzenie. Z kolei Joffe w liście do Swierdłowa z 28 stycznia pisał w negatywnym tonie o białoruskich komunistach, iż ci „nie są co prawda nacjonalistami, ale separatystami znacznie gorszej marki”. Zdaniem Joffe „jeśli (w Białorusi — PP) prowadzona jest jakakolwiek pozytywna praca, to tylko przez ludzi i komisje, przybyłe z centrum”. Dlatego „Białoruś winna zjednoczyć się z Litwą, a w przygotowaniach do tego należy jeszcze bardziej dążyć do tego, by nie pozostawić tu tych, którzy umieją tylko psuć”⁷⁹. Zachowania BSRR w dotychczasowym kształcie bronił z kolei komisarz RFSRR ds. zagranicznych Cziczerin. Uważał on, iż utworzenie republiki litewsko-białoruskiej może być jedynie przejściowym rozwiązaniem⁸⁰. 31 stycznia Joffe odpowiedział mu jednak „Na miejscu przekonałem się, iż niezwłoczne wprowadzenie w życie znanej decyzji CK (o zjednoczeniu Białorusi z Litwą i przyłączeniu wschodnich guberni do RFSRR — PP) jest zdecydowanie konieczne. Poglądy Cziczerina są teoretycznie prawidłowe, w praktyce jednak, ze względu na nastroje wśród miejscowych organizacji mogą się okazać wręcz niebezpieczne”⁸¹. Rzeczywiście, wkrótce Miasnikow, Żyłunowicz i kilku innych działaczy zostało przeniesionych „do pracy partyjnej w innych regionach”.

Pod koniec stycznia 1919 r. zmiany terytorialne BSRR wydawały się zatem przesądzone. Przesądzone stawało się też zjednoczenie radzieckich republik Białorusi i Litwy, a także nawiązanie ściślejszych więzi z RFSRR. 25 stycznia miński powiatowy zjazd chłopski wyraził „bezgraniczną radość delegatów z powodu ponownego zjednoczenia,

⁷⁹ *Октябрь 1917*, s. 135–136.

⁸⁰ Tamże, s. 137.

⁸¹ Tamże.

na zasadach federacyjnych, wyzwolonej Białorusi z wielką Rosyjską Socjalistyczną Republiką Rad”. Wystosowano też „gorące pozdrowienie” na ręce Lenina⁸².

2 i 3 lutego w Mińsku obradował I Wszeczbiałoruski Zjazd Rad. Zgodnie z decyzją lokalnego komitetu partyjnego nie uczestniczyli w nim przedstawiciele guberni witebskiej. Pięciu delegatów wysłała natomiast Mohylewszczyzna. Z kolei rząd RFSRR reprezentowany był na zjeździe przez Swierdłowa. W imieniu Wszecchrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego pozdrowił on masy pracujące Białorusi. Poinformował też o uznaniu przez WCKW niezależności BSRR „w oparciu o zasadę rzeczywistego samookreślenia wszystkich krajów”. Jeszcze raz podkreślono, iż „fakt przynależności Białorusi oraz innych znajdujących się w podobnej sytuacji krajów do Imperium carskiego nie pociąga za sobą żadnych zobowiązań”. WCKW wyraża przy tym twarde przekonanie, iż dopiero teraz, na gruncie uznania pełnej swobody samookreślenia, i przejścia władzy w ręce klasy robotniczej, powstaje dobrowolny i nienaruszalny sojusz mas pracujących wszystkich narodów, zamieszkujących terytorium byłego Imperium. Z radością skonstatowano też zamiar „zespoleń mas pracujących Litwy i Białorusi, krajów ściśle związanych swoją przeszłością”⁸³.

Swierdłow podkreślił też, w imieniu RFSRR, gotowość okazania wszelkiej pomocy i poparcia masom pracującym Białorusi w ich walce przeciw eksploatacji i uciskowi oraz w obronie ich wolności i niezależności przed obcymi zakusami⁸⁴.

Ponadto Swierdłow w swym przemówieniu na Zjeździe określił Białoruś jako kraj, który w ciągu ostatnich lat najbardziej ucierpiał wskutek wojny i obcych zapędów. Cierpienia te nie poszły jednak na marne. Zwrócił uwagę, iż obecnie bliska jest już rewolucja w krajach zachodnich, co będzie stanowić znaczący krok na drodze do światowej rewolucji proletariackiej. Będzie to też dobry moment do pełnego zjednoczenia narodów Litwy, Białorusi i Rosji⁸⁵.

Zjazd zaakceptował propozycję połączenia Litwy i Białorusi w jedną republikę radziecką. W przyjętej wówczas deklaracji wyrażono życzenie, aby „proletariat i biedne chłopstwo Litwy zjednoczyły się z ludem pracującym Białorusi dla osiągnięcia jednego, wspólnego celu — stworzenia rewolucyjnej awangardy wspólnej Socjalistycznej Republiki Rosji”⁸⁶.

Zjazd przyjął m.in. Konstytucję Radzieckiej Socjalistycznej Republiki Białorusi. Składała się ona z 32 artykułów i podobnie jak konstytucje innych radzieckich republik, wzorowana była na ustawie zasadniczej RFSRR. Już w pierwszym artykule Białoruś nazwana została republiką rad delegatów robotniczych, chłopskich i żołnierskich, do których miała należeć cała władza „w centrum i w terenie”. Konstytucja sankcjonowała także likwidację własności prywatnej, nacjonalizację lasów, wód i bogactw naturalnych, wprowadzenie obowiązku pracy, a także „utworzenie socjalistycznej Armii Czerwonej i pełne rozbrojenie klas posiadających”, w celu zapobieżenia „możliwości przywrócenia władzy eksploatatorów” (art. 2)⁸⁷.

⁸² *Из истории установления Советской Власти в Белоруссии и образования БССР. Документы и материалы по истории Белоруссии*, Минск 1954, s. 472.

⁸³ ГАРФ, ф. 1235, оп. 94, д. 570, л. 308–310.

⁸⁴ *Образование и развитие Союза Советских Социалистических Республик. Сборник документов*, Москва 1973, s. 118.

⁸⁵ Тамże.

⁸⁶ У. Ф. Ладысеў, П. І. Брыгадзін, dz. cyt., s. 283 (дадатак 27).

⁸⁷ *История Беларуси в документах и материалах*, Минск 2000, s. 347.

Konstytucja potwierdzała też ustanowienie dyktatury proletariatu, stwierdzając iż „cała władza w granicach Białorusi należy do jej ludności pracującej, zjednoczonej w radach miejskich i wiejskich” (art. 5)⁸⁸. Najwyższa władza w republice należała do Zjazdu Rad, zaś w przerwach pomiędzy nimi — do Centralnego Komitetu Wykonawczego. Centralny Komitet Wykonawczy składać się miał z 50 członków, wybieranych przez Zjazd Rad. Zjazd z kolei mógł być zwołany przez CKW nie rzadziej niż 2 razy w roku. Ponadto CKW miał prawo zwoływać nadzwyczajny zjazd rad, na własny wniosek lub na życzenie rad lokalnych, z miejscowości, stanowiących jednak w sumie co najmniej jedną trzecią ludności republiki (art. 19). CKW był odpowiedzialny przed Zjazdem Rad, przed którym miał zdawać sprawozdanie ze swej działalności⁸⁹.

Do kompetencji CKW należało m.in. „ogólne kierowanie działalnością rządu robotniczo–chłopskiego i wszystkich organów władzy radzieckiej w kraju”, czuwanie nad wprowadzaniem w życie postanowień konstytucji, zjazdów rad i innych centralnych organów republiki (art. 24). Komitet miał także przygotowywać i zatwierdzać projekty dekretów, proponowanych przez poszczególne resorty, a także samemu wydawać własne dekrety (art. 25)⁹⁰.

Ze swego grona CKW wybierał tzw. Duże i Małe Prezydium. Do zadań Dużego Prezydium należało „ogólne kierowanie sprawami BSRR” (art. 29). Dla realizacji tych celów mogło wydawać dekrety, rozporządzenia (art. 30). Duże Prezydium CKW pełniło więc funkcję rządu. Aby zostać wybranym w jego skład, należało być delegatem na Zjazd oraz członkiem CKW.

Konstytucja usankcjonowała także herb Białorusi Radzieckiej (sierp i młot na czerwonym tle, w promieniach słońca, w otoczeniu wieńca z kłosów) oraz jej flagę (koloru czerwonego, w lewym rogu obok drzewca znajdować się miały złote litery: SRRB⁹¹). Wybrane na zjeździe duże prezydium liczyło 17 członków, na jego czele stanął Miasnikow. Spośród 50 miejsc w CKW, 5 przypadło przedstawicielom niebolszewickich partii socjalistycznych (mieszewikom, a także żydowskim partiom Bund i Poalej–Syjon). Zupełnie zmarginalizowani zostali natomiast działacze, związani wcześniej z białoruskimi sekcjami RKP(b) i *Bielnackomem* (główni zwolennicy utworzenia BSRR). W skład CKW weszli zaledwie dwaj ich przedstawiciele: I. I. Puzyriew (został komisarzem ds. ochrony zdrowia) oraz D. S. Czernuszewicz, który objął urząd komisarza ds. ochrony socjalnej. Obaj wcześniej byli członkami TRRCh. Natomiast inny działacz tej grupy — Aleksander Czerwiakow, sprawujący dotychczas funkcję komisarza ds. oświaty, w nowym rządzie został zastępcą komisarza⁹².

Ta niewątpliwa porażka największych zwolenników utworzenia radzieckiej Białorusi spowodowana była dość osobliwą procedurą wyłaniania kandydatów do CKW. Każda kandydatura musiała zostać zaakceptowana przez frakcję komunistyczną Zjazdu.

Jednym z najważniejszych dokumentów przyjętych na zjeździe była deklaracja „O ustanowieniu ścisłej więzi federacyjnej między Radziecką Białorusią i RFSRR, przyjęta 3 lutego. Głosiła m.in., iż „robotnicy i chłopci Białorusi (...) stanowią tylko jeden z oddziałów wielkoproletariackiej armii, i że bez ścisłego sojuszu z robotnikami i chłó-

⁸⁸ Tamże, s. 348.

⁸⁹ Tamże, s. 349.

⁹⁰ Tamże, s. 350.

⁹¹ Tamże.

⁹² В. А. Круталевич, *Становление национальной державности (1917–1922 гг.)*, Минск 2003, s. 153.

pami wszystkich radzieckich republik nie dane im będzie zakończenie budowy nowego, swobodnego życia, rozpoczętych socjalistycznych przemian (...) Radziecka Białoruś uznaje za niezbędne ustanowienie ścisłych więzi ekonomicznych i politycznych za swym starszym bratem — Rosyjską Republiką Radziecką, która okazała Białoruskiej Republice rzeczywistą pomoc przy odbudowie jej zniszczonej gospodarki. Powołując się na wolę milionów białoruskich robotników, Zjazd Rad dobrowolnie postanawia: „Rozpocząć rokowania z Rosyjską Republiką Radziecką w celu ustanowienia federacyjnej więzi pomiędzy nią i Radziecką Białorusią, oraz wybrać w tym celu komisję odpowiedzialną przed wybranym przez Zjazd organem władzy. Biorąc pod uwagę ścisłą więź, istniejącą pomiędzy robotnikami i chłopami wszystkich części byłego Imperium Rosyjskiego, Zjazd uznaje, iż jedynie dobrowolny sojusz mas pracujących wszystkich obecnie istniejących republik radzieckich, zapewni zwycięstwo republik radzieckich, by postąpili zgodnie z przykładem robotników i chłopów Białorusi i również przystąpili do rozmów na temat ustanowienia więzi pomiędzy nimi a Rosją Radziecką”⁹³.

Zjazd zatwierdził też ostatecznie granice Białoruskiej Republiki, „przychylając się do prośby gubernialnych rad Witebszczyzny, Smoleńszczyzny i Mohylewsczyzny⁹⁴ o pozostawienie tych guberni w składzie RFSRR”⁹⁵. Połączenie radzieckich republik Litwy i Białorusi wymagało oczywiście przyjęcia analogicznych postanowień przez odpowiednie organy LSRR. W dniach 18–20 lutego obradował w Wilnie I Zjazd Rad Delegatów Robotniczych, Chłopskich Bezrolnych i Małorolnych oraz Żołnierskich Litwy. Uczestniczyło w nim 220 delegatów, z tego 167 komunistów, resztę stanowili przedstawiciele innych partii lewicowych, sprzyjających bolszewikom, oraz bezpartyjni⁹⁶. Zjazd przyjął rezolucję o zjednoczeniu Litwy i Białorusi, w której napisano: „Zjazd (...) wyrażając wolę wszystkich mas pracujących Litwy, zarówno tych obwodów, w których władza przeszła już w ręce proletariatu miejskiego i wiejskiego, jak i tych, które znajdują się jeszcze pod uciskiem rodzimych wyzyskiwaczy oraz obcych imperialistów, zdecydowanie protestuje przeciw próbom garstki białogwardystów, zorganizowanych przy pomocy niemieckich władz wojskowych, zmierzającym do zniweczenia szczerej woli mas pracujących, zamieszkujących terytorium Litwy. Zjazd ogłasza bezpardonową walkę tym wrogom rewolucji i ludu pracującego, a jednocześnie kategorycznie oznajmia, iż jedynie Rady Delegatów (...) oraz ich najwyższy organ — Zjazd — wyrażają rzeczywistą wolę wszystkich mas pracujących Litwy i mają prawo wypowiadać się w ich imieniu”.

Zjazd wystosował także gorące pozdrowienie „bratniej Socjalistycznej Radzieckiej Republice Białorusi”, z zadowoleniem konstatując, iż „dążenie do zjednoczenia Litwy i Białorusi w jedną republikę jest równie pożądane przez masy pracujące obu republik”⁹⁷. Dlatego też, „biorąc pod uwagę przyjęte już przez Wszechbiałoruski Zjazd Rad postanowienie o zespoleniu Białorusi i Litwy w jedną republikę; Zjazd uroczyście proklamuje utworzenie wspólnej Socjalistycznej Radzieckiej Republiki Litwy i Białorusi oraz zleca wybranemu przez siebie CKW Rad (...) Litwy połączyć się ze swym białoruskim odpowiednikiem, i wspólnie wybrać Rząd Robotniczo–Chłopski SRRLiB”. Przy okazji wyrażono nadzieję, iż połączenie obu republik stanowić będzie jedynie pierwszy krok na

⁹³ *Образование и развитие*, s. 113–114.

⁹⁴ Późną wiosną 1919 r. stolica guberni mohylewskiej została przeniesiona do Homla, tym samym całą gubernię przemianowano na homelską.

⁹⁵ В. А. Круталевич, dz. cyt., s. 150–151.

⁹⁶ *Съезды Советов в документах. Т. II. 1917–1922. Сборник документов*. Москва 1960, s. 210.

⁹⁷ Тамże, s. 221.

drodze do zjednoczenia wszystkich radzieckich republik w jeden organizm państwowy. W związku z tym zalecono Rządowi Robotniczo–Chłopskiemu LSRR niezwłoczne przystąpienie do rozmów z rządami robotniczo–chłopskimi Rosji, Łotwy, Ukrainy i Estlandii na temat utworzenia wspólnej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej⁹⁸.

W rezolucji podkreślono także, iż „solidarność mas pracujących nie powinna ograniczać się jedynie do organicznej bliskości mas pracujących, zamieszkujących terytorium byłego Imperium Rosyjskiego. (...) Masy pracujące Litwy i Białorusi dążyć będą do utworzenia wspólnej republiki socjalistycznej całego świata”. Zjazd zapewnił ponadto, iż SRRLiB pragnie żyć w pokoju i przyjaźni ze wszystkimi narodami, oczekując jedynie szacunku dla wyrażonej woli jej narodu, oraz poszanowania jej granic⁹⁹.

Wcześniej, bo 17 lutego, na posiedzeniu CB KP(b)B postanowiono o zwołaniu zjazdu zjednoczeniowego KP(b)B i KP(b)L. Zjazd postanowiono zwołać na 3 III do Wilna. Każdych 50 lub mniej członków Partii reprezentować miał 1 przedstawiciel. Program Zjazdu: a) zjednoczenie obu Partii, b) referaty CK KP(b)L i CB KP(b)B, c) kwestie wojny i stanu wojennego, d) partia a rady, e) sprawy organizacyjne, f) wybór delegatów na zjazd RKP(b)¹⁰⁰.

Zjazd odbył się ostatecznie w Wilnie w dniach 4–6 marca 1919 r.¹⁰¹ Wzięło w nim udział w sumie 159 delegatów z prawem głosu i 10 z głosem doradczym. Reprezentowali 17 636 komunistów z guberni mińskiej, grodzieńskiej, wileńskiej oraz częściowo kowieńskiej i suwalskiej¹⁰².

Najważniejszym dokumentem zjazdu była rezolucja *O zjednoczeniu Komunistycznych Partii Litwy i Białorusi*. M.in. stwierdzono w niej, iż rewolucja proletariacka ostatecznie zatriumfowała na terytoriach obu republik. Niemieccy żandarmi zostali z większości terytorium przegnani, zaś władza rad, „ta najlepsza forma dyktatury proletariatu i biednego chłopstwa” została uznana przez masy pracujące obu republik, o czym świadczą rezolucje ich Zjazdów Rad. Stwierdzono też, iż burżuazyjna (litewska) Taryba oraz Białoruska Rada, opierająca się tylko na sile niemieckich żandarmów, uciekła razem z nimi, i teraz głosi światu burżuazyjnemu o potrzebie pomocy, gdyż rewolucja proletariacka zagraża całej Europie. W związku z tym Front Zachodni staje się oparciem światowej kontrrewolucji, na który ściągają polscy obszarnicy, rosyjscy białogwardziści i inni. Walka klasowa osiąga swoje apogeum i przekształca się w wojnę międzynarodową. Dokonane zjednoczenie Białorusi i Litwy pokazuje, iż masy pracujące obu republik wzięły to pod uwagę. Logiczną kontynuacją tego procesu będzie zatem nie tylko zjednoczenie aparatu administracyjnego, ale i zespolenie centralnych organów partyjnych. „Wspólna praca warunkiem przyszłego zwycięstwa” — stwierdzono w deklaracji¹⁰³.

Jeszcze w lutym przystąpiono do formowania kierowniczych organów nowej republiki. 23 lutego kandydatury do władz Lit–Biełu zatwierdził komisarz ds. narodowościowych Józef Stalin, o czym poinformował telegraficznie przebywającego w Wilnie przedstawiciela RKP(b) Joffe¹⁰⁴. 27 lutego odbyło się z kolei połączone posiedzenie Cen-

⁹⁸ Tamże, s. 221–222.

⁹⁹ Tamże, s. 222.

¹⁰⁰ НАРБ, ф. 4н, оп. 1, д. 1, л. 27.

¹⁰¹ Zjazd ten uważany jest też za II Zjazd KP(b)B.

¹⁰² *Коммунистическая Партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК, т. 1, 1918–1927, Минск 1983, s. 32.*

¹⁰³ Tamże, s. 34.

¹⁰⁴ ГАРФ, ф. 1235, оп. 94, д. 570, л. 25.

tralnych Komitetów Wykonawczych obu republik, na którym przyjęto postanowienie o utworzeniu wspólnego CKW Radzieckiej Socjalistycznej Republiki Litwy i Białorusi. Wspólny CKW liczył 100 osób, wśród nich znalazło się 8 przedstawicieli partii żydowskich, współpracujących z bolszewikami¹⁰⁵. Przewodniczącym został Konstanty Cichowski, członkami Unslicht, Dolecki, Pikel. Wybrano także rząd w składzie: przewodniczący oraz komisarz ds. zagranicznych Mickiewicz Kapsukas, komisarz spraw wewnętrznych Aleksa Agaretis, oświaty Leszczyński, ds. produkcji Kalmanowicz, ds. pracy Dimansztejn, finansów Wajnsztejn Branowski, ds. poczty i telegrafu Rozentel, sprawiedliwości Kozłowski¹⁰⁶.

Wybór władz republiki nie odbył się bez pewnych tarć pomiędzy przedstawicielami obu republik. Białoruska strona uważała np., iż nie będzie tam reprezentowana w sposób dostateczny. Pretensje te nie znajdowały z kolei zrozumienia u oficjalnego przedstawiciela RKP(b) Joffe. W depeszy z 26 lutego pisał on, iż „mińszczanie dalej sabotują CKW, nie przysyłają swoich delegatów. Jutro mają się odbyć wybory przydyum, nawet jeśli mieszczenie nie przybędą”¹⁰⁷.

W skład Radzieckiej Republiki Litwy i Białorusi weszły gubernie: wileńska, kowieńska, mińska, grodzieńska i część suwalskiej. Z kolei dwa powiaty guberni mińskiej — reczycki i diśnieński, zostały przekazane RFSRR¹⁰⁸. Najwyższym organem władzy w republice był CKW. Dodatkowym organem dla obszarów, wchodzących dotychczas w skład BSRR był powołany 25 lutego Komitet Wojskowo–Rewolucyjny guberni mińskiej.

Główne trudności w funkcjonowaniu republiki stanowiła wojna między Polską a Rosją Radziecką. Wiosną 1919 r. wojska polskie przeprowadziły ofensywę, w wyniku której 21 kwietnia w ich rękach znalazła się stolica Lit–Biełu Wilno. Już dwa dni wcześniej, 19 kwietnia, w obliczu polskiego natarcia Rada Komisarzy Ludowych Lit–Biełu podjęła decyzję o przekazaniu władzy w republice Radzie Obrony. Wezwano ludność do obrony, gdyż „wrogowie narodu (...) starają się uderzyć w serce socjalistycznej republiki, okrążając jej stolicę”. Telegramem z Dwińska przekazano treść tego postanowienia Leninowi¹⁰⁹. Przewodniczącym Rady został Mickiewicz–Kapsukas. Stolicę republiki przeniesiono do Mińska. 28 kwietnia przybyły tam Rada Komisarzy Ludowych oraz Rada Obrony. Mickiewicz–Kapsukas depeszował do przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych RFSRR Lenina, iż „nie stworzono nowych aparatów, za to wzięto na siebie kierownictwo nad gubernialnymi komisariatami”¹¹⁰. Było jasne, iż w obliczu interwencji z zewnątrz, zarówno Litewsko–Białoruska Republika, jak i pozostałe republiki radzieckie, są w stanie przetrwać jedynie w ścisłym sojuszu i przy wydatnej pomocy RFSRR. 31 maja Rada Obrony Litwy i Białorusi wystosowała telegramy do Wszechrosyjskiego CKW oraz CK RKP(b), w którym zaproponowała wszystkim radzieckim republikom ustanowienie ścisłego sojuszu wojskowego ze wspólnym dowództwem oraz podziałem wszystkich sił wojskowych armii wg zadań operacyjnych, a nie w oparciu o kryterium narodowościowo–państwowe. Rada Obrony L i B uznała za niezbędne jak najszybsze wprowadzenie tej zasady w życie, w celu skutecznej walki z międzynarodowym imperializmem¹¹¹.

¹⁰⁵ У. Ф. Ладысеў, П. І. Брыгадзін, *Паміж Усходам і захадам*, s. 112.

¹⁰⁶ ГАРФ, ф. 1235, оп. 94, д. 570, л. 28, 28 а.

¹⁰⁷ Тамże, л. 124.

¹⁰⁸ В. А. Круталевич, dz. cyt., s. 156.

¹⁰⁹ *Хрестоматія по історыі БССР 1917–1971*, Минск 1972, s. 87.

¹¹⁰ ГАРФ, ф. 1235, оп. 94, д. 570, л. 41.

¹¹¹ *По воле народа*, s. 154.

1 czerwca opublikowany został Dekret Wszechrosyjskiego CKW o połączeniu sił zbrojnych radzieckich republik Rosji, Ukrainy, Łotwy, Litwy i Białorusi „w celu walki ze światowym imperializmem”. Dekret przewidywał zjednoczenie: 1) dowództwa sił zbrojnych poszczególnych republik; 2) rad gospodarki narodowej; 3) wspólny zarząd kolei; 4) wspólny zarząd nad komisariatami finansów i pracy¹¹².

Oddziały polskie kontynuowały jednak ofensywę, stopniowo zagrażając także Mińskowi. W lipcu przewodniczący Rady Obrony Litwy i Białorusi Kapsukas–Mickievicius depeszcował do Moskwy, iż „Mińsk nie ma znaczenia strategicznego, ma za to znaczenie polityczne i dlatego nie wolno pozostawić go bez obrony”¹¹³.

Wobec krytycznej sytuacji militarnej, 14 lipca na posiedzeniu CK KP(b) LiB w Mińsku postanowiono m.in. o likwidacji Rady Obrony LiB oraz skierowaniu jego członków do odpowiednich instytucji Armii Czerwonej, zgodnie z postanowieniem CK RKP(b), lub do pracy partyjnej po drugiej stronie frontu. Rada Komisarzy Ludowych formalnie miała kontynuować swą działalność, przy czym jej członkowie mieli wykonywać „wszelką pracę, jaka w związku z aktualną sytuacją została im powierzona”. *De facto* najwyższym organem władzy miał być odtąd Komitet Wojskowo–Rewolucyjny guberni mińskiej. Podkreślono też konieczność wyodrębnienia pewnej, w miarę jak najmniejszej, grupy partyjnych towarzyszy, w celu koordynacji pracy partyjnej i radzieckiej na pozostającym w rękach radzieckich terytorium LiB¹¹⁴.

W sierpniu 1919 r. wojska polskie zajęły Mińsk. Litewsko–Białoruska Republika Radziecka, podobnie jak jej organy, formalnie nie przestała jednak istnieć. Miński komitet rewolucyjny oraz CK KP(b) LiB przeniosły się do Smoleńska. 13 września na odbytym tam posiedzeniu CK KP(b) LiB zdecydowano o utworzeniu Biura ds. Nielegalnej Działalności 3–osobowego, tworzonego przez CK KP(b) LiB, w porozumieniu z Komunistyczną Partią Polski, a zatwierdzanego przez CK RKP(b). Biuro to miało być organem pomocniczym w stosunku do organizacji partyjnych, na terytoriach okupowanych przez oddziały polskie. Miał m.in. koordynować podziemną działalność tamtejszych organizacji komunistycznych¹¹⁵. Oficjalnie Lit–Bieł został zlikwidowany w lipcu 1920 r. 12 lipca RFSRR zawarła traktat pokojowy z „burżuazyjną” Republiką Litewską, a 31 lipca ponownie proklamowana została Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka. Nadal natomiast istniała formalnie wspólna organizacja partyjna. Dopiero 5 września na posiedzeniu CK KP(b) LiB przyjęto postanowienie o stworzeniu odrębnych centrów partyjnych dla obu republik, i tym samym likwidacji wspólnej partii. Jej organizacje, znajdujące się w granicach Litwy miały się oddzielić od pozostałych i utworzyć Komunistyczną Partię Litwy. Organizacje, znajdujące się na terytorium Białorusi, utworzyć miały Komunistyczną Partię Białorusi. Do czasu najbliższego zjazdu lub konferencji praca partyjna na Białorusi kierować miało Centralne Biuro KPB, mające analogiczne prawa jak CK. Podobnie było na Litwie, z tym, że tamtejsze Centralne Biuro Litwy uzupełniono o dotychczasowych członków CK KP(b) LiB Mickieviciusa i Aleksę. Przy Centralnym Biurze Litwy utworzono Zagraniczne Biuro, jako organ wspomagający, w składzie: Bogucki, Mickievicius, Aleksa, Opanskij, Jaszkwicz.

¹¹² *История Беларуси в документах*, s. 353–355.

¹¹³ ГАРФ, ф. 130, оп. 3, д. 6006, л. 43.

¹¹⁴ *Коммунистическая Партия Белоруссии в резолюциях*, s. 50.

¹¹⁵ Tamże, s. 53.

Składy CB Białorusi i CB Litwy miały być zatwierdzane przez CK RKP(b). Do Biura Zagranicznego mogli zostać dokooptowani nowi członkowie, ale winni być zatwierdzeni przez CB Litwy. Także Centralne Biura obu republik do najbliższej konferencji bądź zjazdu mogły być uzupełniane drogą kooptacji, ale dokooptowani członkowie winni być zatwierdzeni przez CK RKP(b). Rozwiązano natomiast CK KP(b) LiB¹¹⁶.

Także we wrześniu 1920 odbyło się zebranie partyjne, na którym m.in. podsumowano pracę partyjną na Białorusi w ostatnim okresie. Stwierdzono m.in., iż „samolikwidacja i podział KP(b) LiB spowodowane były tym, iż istnienie wspólnej partii nie odpowiadało już nowo tworzonym podziałom administracyjno–terytorialnym oraz aktualnym zadaniom”. Dlatego też uznano za konieczne stworzenie odrębnych partyjnych centrów dla obu republik, tak aby tworzącemu się podziałowi administracyjnemu odpowiadały podziały partyjne¹¹⁷.

Wydaje się, iż o zgodzie centralnych władz bolszewickich na powołanie radzieckiej republiki na Białorusi zdecydowały nie tyle dążenia Białorusinów–komunistów (ich znaczenie w tamtejszym społeczeństwie nie było zbyt wielkie) ani też wcześniejsze działania białoruskich ugrupowań narodowych i proklamowanie Białoruskiej Republiki Ludowej 25 marca 1918 r., a następnie uznanie jej przez szereg państw. Decydujące były tu raczej racje geopolityczne — na przełomie 1918 i 1919 r. bolszewicka Rosja stanęła w obliczu interwencji Ententy. Dodatkowo pretensje do ziem białoruskich, a także ukraińskich i litewskich zgłaszało odradzające się państwo polskie. W tej sytuacji dla bolszewików korzystne było stworzenie na zachodnich rubieżach swego rodzaju strefy buforowej. Przy okazji zaś mogli oni podkreślać, iż Rosja Radziecka nie pretenduje do tych obszarów, realizując w ten sposób prawo mieszkających tam narodów do samostanowienia. Oczywiście w wersji radzieckiej. Potwierdzeniem tej tezy mogą być późniejsze decyzje (uszczerpienie terytorialne BSRR, połączenie jej z Litewską SRR, rokowania i traktat pokojowy z Republiką Litewską), podejmowane często wbrew stanowisku kierownictwa BSRR. Także marginalizowanie w tym kierownictwie działaczy, związanych z *Bielnackomem* i białoruskimi sekcjami RKP(b), głównych orędowników proklamowania Radzieckiej Białorusi, pozwala twierdzić, iż tak naprawdę to nie ich dążenia zdecydowały o jej utworzeniu.

The Proclamation of the Byelorussian Socialist Soviet Republic

Upon the basis of the Treaty of Brest (March 1918) the majority of Byelorussian territory (with the exception of a part of the gubernia of Vitebsk and Mohylev/Mohyliv/) found itself under German rule. The Russian side treated this state of things as transitory, but the leaders of the Russian Soviet Federal Socialist Republic (RSFSR) were not clear about the further status of the Byelorussian terrains. On the one hand, already on 31 January 1918 a Byelorussian department (Belnatskom), headed by Alexander Cherviakov, had been established in the People's Commissariat on National Issues of the RSFSR, and Byelorussian sections, created out of existing leftist Byelorussian groups, soon became part of the Russian Communist Party (Bolsheviks) and were active in assorted Russian towns inhabited by Byelorussian refugees. On the other hand, significant organs of the Western District (which encompassed also Byelorussian territory) were dominated by activists who questioned not only all attempts at distinguishing Byelorussia but even the existence of the Byelorussian nation or language.

¹¹⁶ *Коммунистическая Партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК*, т. I, 1918–1927, Минск 1983, s. 63–64.

¹¹⁷ Tamże, s. 64.

One of the chief premises for the establishment of Byelnatskom was the wish to neutralise among the Byelorussian refugees all impact exerted by pro-independence and anti-Bolshevik organisations; the Byelorussian People's Republic was proclaimed in Minsk in March 1918, at the time of the German occupation. Byelnatskom pursued educational and publishing activity. The refugees started to formulate a conception of turning Byelorussia into a Soviet republic and a part of the RSFSR. This was also the spirit of the declaration issued by the All-Russian Convention of Refugees from Byelorussia, held in Moscow in July 1918.

Not until the last days of 1918, several weeks after the German occupation of Byelorussian territories came to an end, did the leaders of the RSFSR agree to the above outlined proposal. The North-Western District Conference of the Russian Communist Party (Bolsheviks), soon renamed the First Convention of the Communist Party (Bolsheviks) of Byelorussia, was inaugurated on 30 December in Smolensk. The convention announced the establishment of the Soviet Socialist Republic of Byelorussia, composed of the former Minsk, Grodno, Vitebsk, Smolensk and Mohylev gubernias. The convention also set up a Provisional Workers-Peasants Government headed by Zmicier Zylunowicz/Zmitsier Zhilunovich, one of the Byelnatskom activists. Formally, the new republic was not part of the RSFSR.

Already on 16 January 1919 leaders of the Russian Communist Party (Bolsheviks) decided to exclude the gubernias of Vitebsk, Mohylev and Smolensk from the Soviet Socialist Republic of Byelorussia, and to once again incorporate them into the RSFSR. The remaining part of the Republic of Byelorussia was to be annexed by the Lithuanian Soviet Republic. Despite initial protests voiced by the Byelorussian leadership, the First All-Byelorussian Convention of Soviets, held on 2-3 February 1919, accepted these decisions. A unification convention of the communist parties of Lithuania and Byelorussia took place at the beginning of March.

The capital of the new Lithuanian-Byelorussian Soviet Republic (Lit-Byel) was Wilno/Vilnius. Already on 21 April the town was captured by Polish armed forces. The capital was then transferred to Minsk, which on 8 August also found itself in Polish hands. Some of the organs of the Lithuanian-Byelorussian Republic had been dissolved already earlier, and others were to continue working in Smolensk. Lit-Byel ceased functioning a year later, when the RSFSR officially recognised the Republic of Lithuania (12 July 1920); in the remaining six counties of the gubernia of Minsk it once again proclaimed the Socialist Soviet Republic of Byelorussia.

Translated by Aleksandra Rodzińska-Chojnowska

Провозглашение Белорусской Советской Социалистической Республики

В силу Брестского договора, заключенного в марте 1919 г., большинство белорусских земель (за исключением части Витебской и Могилевской губерний) очутилось под немецким господством. Российская сторона рассматривала такое состояние как временное, однако, в руководстве РСФСР не было ясности относительно дальнейшего статуса белорусских земель. С одной стороны, еще 31 января 1918 г. при Народном комиссариате по делам национальностей РСФСР было образовано особое отделение — Белорусский национальный комиссариат (*Белнацком*) во главе с Александром Червяковым, а при РКП(б) стали вскоре работать белорусские секции, созданные, в частности, из ранее действовавших белорусских группировок левого направления. Они действовали в разных городах России, в которых проживали группы белорусских беженцев. С другой стороны, в руководящих органах Западной области (охватывавшей, в частности, белорусские земли) преобладали деятели, оспаривавшие не только какое-либо обособление Белоруссии, но даже существование особой белорусской нации или языка.

Одной из главных предпосылок создания *Белнацкома* было желание нейтрализовать в разных группах белорусских беженцев влияния организаций, выступавших за независимость и антибольшевистских (в марте 1918 г. в занятом немецкими войсками Минске была провозглашена Белорусская Народная Республика). *Белнацком* развернул, в частности, просветительную и издательскую деятельность. В его группировках стала появляться концепция выделения Белоруссии как советской республики в составе РСФСР. В этом духе высказался, в частности, Всероссийский съезд беженцев из Белоруссии, состоявшийся в июле 1918 года в Москве.

Руководство РСФСР согласилось на это лишь в последние дни 1918 г., несколько недель спустя по окончании немецкой оккупации белорусских земель. 30 декабря в Смоленске началась VI Северо-западная областная конференция РКП(б), вскоре переименовавшая себя в I съезд Коммунистической партии (большевиков) Белоруссии. На съезде была провозглашена Советская Социалистическая Республика Беларуси. В ее состав вошли Минская, Гродненская, Витебская, Смоленская и Могилевская губернии. Было образовано также Временное рабоче-крестьянское советское правительство Беларуси во главе со Змитером Жилуновичем, одним из деятелей *Белнацкома*. Новая республика не входила формально в состав РСФСР.

Уже 16 января 1919 г. руководство РКП(б) приняло решение об исключении Витебской, Могилевской и Смоленской губерний из БССР и воссоединении их с РСФСР. Остальная часть Советской Белоруссии должна была объединиться с Советской Литвой. Несмотря на первоначальные протесты белорусского руководства, I Всебелорусский съезд Советов, работавший 2–3 февраля 1919 г., утвердил эти решения. В начале марта состоялся объединительный съезд коммунистических партий Литвы и Белоруссии.

Столицей новой Литовско-Белорусской ССР (*Литбела*) стал Вильнюс. Однако уже 21 апреля город был занят польскими войсками. Столица была переведена в Минск, который 8 августа также очутился в польских руках. Часть органов Литовско-Белорусской Республики уже ранее была распущена, часть должна была работать дальше в Смоленске. *Литбел* окончательно прекратил свое существование годом позже, когда РСФСР официально признала Литовскую республику (12 июля 1920 г.), а на территории остальных 6 районов Минской губернии была вновь провозглашена Белорусская Советская Социалистическая Республика.

Перевел Игорь Закшевский